

STATUTY KAPITUŁ KOLEGIACKICH
DAWNEJ ARCHIDIECEZJI GNIĘŻNIEŃSKIEJ

ZEBRAŁ, OPRACOWAŁ I WYDAŁ
KS. STANISŁAW LIBROWSKI

ZESZYT 2
STATUTY ŚWIETNEJ KAPITUŁY
W ŁOWICZU

LUBLIN 1981

WPROWADZENIE

Po przeszło 20 latach od zapowiedzenia wydawnictwa *Statuty kapituł kolegiackich dawnej archidiecezji gnieźnieńskiej*¹, dopiero obecnie przystępuję, przynajmniej częściowo, do jego realizacji. Z tego względu, że do ogłoszenia statutów kapituły archikolegiaty w Łęczycy, dla której przeznaczony jest pierwszy zeszyt publikacji, nie zebrałem jeszcze wszystkich przekazów źródłowych, wydawnictwo swoje rozpoczynam zeszytem drugim, poświęconym kapitule w Łowiczu, kolejnej w precedencji pośród tychże instytucji na obszarze archidiecezji.

1. KOŚCIELNE ŚRODOWISKO ŁOWICKIE

Miasto Łowicz, leżące w południowej części Mazowsza a we wschodniej archidiecezji, weszło do historiografii polskiej poprzez tekst tzw. *Bulli gnieźnieńskiej*, wystawionej 7 VII 1136 przez pap. Innocentego II dla abpa Jakuba ze Żnina. W dokumencie tym papież brał w opiekę archidiecezję gnieźnieńską, potwierdzając jej uposażenie, m. in. Łowicz z okolicą. Łowicz był wtenczas ośrodkiem większej własności ziemskiej, może nawet kasztelanii. Prawa miejskie otrzymał w r. 1298. Miasto to aż do końca XVIII w. było uważane za centrum najważniejszego zespołu posiadłości arcybiskupów. W tymże 1136 r. Łowicz był już przypuszczalnie ośrodkiem parafialnym z kościołem zbudowanym ok. 1100 r. pt. św. Mikołaja b., pewnie od XIV w. pw. Wniebowzięcia NMP i św. Mikołaja².

Przy pomyślnym rozwoju miasta — na przełomie XIV/XV w. Łowicz składał się już z 3 dzielnic: starego miasta, nowego miasta i podgrodzia³. Na terenie parafii łowickiej zaczęły powstawać kolejne miejsca kultu. Najstarszym z nich była kaplica (dworska) w zamku książąt mazowieckich, utrzymywana na przestrzeni XII—XIV stulecia⁴.— Po niej należy

¹ *Statuty kapituł kolegiackich dawnej archidiecezji gnieźnieńskiej*, wyd. ks. Stanisław Librowski, Wstęp ogólny: *Kapituły kolegiackie dawnej archidiecezji gnieźnieńskiej* (cyt. Librowski: Wstęp do statutów), „Arch. Bibl. Muz.” t. 1: 1959/60, z. 1, s. 167—189, summ. s. 192, odb. Lublin 1959, ss. 25.

² *Zbiór ważniejszych dokumentów natury kościelnej archidiecezji gnieźnieńskiej do lat 1818/1821*, oprac. i wyd. ks. Stanisław Librowski, cz. 3: *Ośrodek Łowicz* (cyt. Zbiór dokumentów ośrodka Łowicz), „Arch. Bibl. Muz.”, t. 35: 1977, nr 1.

³ *Zbiór dokumentów ośrodka Łowicz*, nr 2, przyp. 2.

⁴ Romuald Oczykowski: *Przechadzka po Łowiczu*, wyd. 2, Łowicz 1921 (cyt. Oczykowski: *Przechadzka po Łowiczu*), s. 93.

położyć drugą kaplicę zamkową, w rezydencji arcybiskupów, zbudowanej przez abpa Jarosława ze Skotnik ok. 1355 r. Nosiła ona wezwanie św. Marii Magdaleny⁵. Kaplicę tę gruntownie odnowił w r. 1556 prymas Mikołaj Dzierzgowski, a przy kolejnej konsekracji (dokonanej przez bpa kamienieckiego Leonarda Słończewskiego) otrzymała tytuł św. Mikołaja (ku uczczeniu arcybiskupa), św. Anny i św. Barbary pm.⁶. Za rządów prymasa Jakuba Uchańskiego w zamku łowickim były czynne 2 kaplice: dla potrzeb arcybiskupa i jego dworu pw. św. Barbary oraz przypuszczalnie dla tzw. grodzian (podgrodzian) publiczna pt. Trójcy Świętej⁷.— Następnym obiektem sakralnym był kościół szpitalny św. Jana Chrzciciela, przewidziany z czasem w tymże charakterze dla całego miasta, wystawiony w 2 poł. XIV w., ustanowiony czy może tylko potwierdzony w r. 1433 jako prepozytura prosta. Trzeci z rzędu kościół na tym miejscu, zbudowany w r. 1732 nakładem abpa Teodora Potockiego, konsekrowano w 1737 pt. św. Jana i św. Teodora m. (w celu uhonorowania prymasa)⁸.— W sąsiadującym z kościołem szpitalu (przytułku) znajdowała się od XVI w. kaplica publ. św. Krzyża, spalona razem z owym szpitalem przez Szwedów w r. 1655⁹.— Drugą świątynią szpitalną w Łowiczu, ale tylko dla parafii Najśw. Maryi Panny, wystawioną pewnie po r. 1404 (data erekcji drugiej parafii w tym mieście — Świętego Ducha) był kościółek pw. św. Leonarda op., nazywany w późniejszych latach czasem kościołem św. Małgorzaty pm. Znajdował się on na tzw. Kirchofie czyli cmentarzu parafii kolegiackiej. Według nieuzasadnionej tradycji ma to być najstarsza świątynia w Łowiczu¹⁰, jakkolwiek pierwsza dokumentowa wzmianka o niej pochodzi dopiero z 1520 r.¹¹. W r. 1557 abp M. Dzierzgowski podniósł to beneficjum szpitalne do rangi prepozytury zwykłej¹².— Podobnie parafia Św. Ducha posiadała na przedm. Bratkowice własny cmentarz grzebalny zw. Emaus, na którym w r. 1660 zbudowano kościółek pw. św. Piotra i Pawła ap., rozebrany w 1776¹³.

O pomyślnym rozwoju Łowicza świadczą także powstające tu kolejne placówki parafialne. I tak w r. 1404 abp Mikołaj Kurowski erygował na Nowym Mieście drugą parafię łowicką (wyłaniając jej obszar z teryto-

⁵ Zbiór dokumentów ośrodka Łowicz, nr 2, przyp. 21; nr 3.

⁶ Zbiór dokumentów ośrodka Łowicz, nr 28.

⁷ Zbiór dokumentów ośrodka Łowicz, nr 31 i przyp. 3—4.

⁸ Zbiór dokumentów ośrodka Łowicz, nr 2 i przyp. 20, nr 5 i przyp. 74.

⁹ Oczykowski: *Przechadzka po Łowiczu*, s. 116.

¹⁰ Por. ks. Józef Wieteska: *Wotum 1000-lecia w Łowiczu — Kościół św. Leonarda*, w: *Szkice do dziejów archidiecezji warszawskiej*, Rzym 1966, s. 90—91.

¹¹ Zbiór dokumentów ośrodka Łowicz, nr 16 i przyp. 4.

¹² Zbiór dokumentów ośrodka Łowicz, nr 27.

¹³ Oczykowski: *Przechadzka po Łowiczu*, s. 135—136.

rium pierwszej — macierzystej Najśw. Maryi Panny) z fundowanym przez siebie kościołem pt. Ducha Świętego oraz św. Mateusza ap. i św. Katarzyny pm.¹⁴.— W r. 1445 prymas Wincenty Kot ustanowił (z części wiejskiej obszaru parafii kolegiackiej) trzecią parafię — we wsi Kompina z kościołem, również fundacji arcybiskupiej, pw. św. Wojciecha b. i św. Barbary pm.¹⁵.— Wreszcie w r. 1761 prymas Władysław Aleksander Łubieński zezwolił kapitule łowickiej na otwarcie kaplicy publicznej we wsi Boczki na terenie parafii Wniebowzięcia NMP¹⁶.

O tym rozroście ośrodka łowickiego mówią również osiadające w tu-tejszym mieście liczne zakony i zgromadzenia zakonne. Wymieniam je chronologicznie. Oto w latach 1400—1414 założyli tu swój klasztor z kościołem pt. Trójcy Świętej Dominikanie¹⁷; ok. 1468 r. klasztor z kościołem pw. św. Bartłomieja ap. Bernardyni; w l. 1625—1627 na Podgrodziu szpital z kościołem względnie kaplicą Bonifratrzy; w r. 1668 kolegium (klasztor i szkołę) z kościołem pt. Najśw. Maryi Panny i św. Wojciecha b. Pijarzy; w l. 1689—1695 sprowadzeni zostali przez arcybiskupa celem kierowania seminarium diecezjalnym Misjonarze św. Wincentego, którzy posiadali kaplicę pw. św. Krzyża dla siebie i św. Karola Boromeusza dla kleryków¹⁸; wreszcie w r. 1650 osiadły na Glinkach Bernardyni mające kościół klasztorny pt. Najśw. Maryi Panny i św. Klary dz.¹⁹.

Przeto nic dziwnego, że arcybiskupi, którzy od poł. XIV w. urządzali w Łowiczu jedną z główniejszych swoich rezydencji, widząc zapełniające się miasto ludnością i duchowieństwem, zdecydowali się — uczynił to w r. 1433 prymas Wojciech Jastrzębiec — na podniesienie do rangi kolegiaty macierzystego kościoła Wniebowzięcia NMP oraz zainstalowanie przy nim kapituły złożonej z prałatów i kanoników²⁰ (o których to kolegiacie i kapitule wypadło mi już uprzedzająco wspominać). Z jednej strony pragnęli przez to podnieść w oczach duchowieństwa i diecezjan

¹⁴ Zbiór dokumentów ośrodka Łowicz, nr 2.

¹⁵ Zbiór dokumentów ośrodka Łowicz, nr 6.

¹⁶ Ks. Stanisław Librowski: *Sumariusz wpisów kopiańskusa kapituły kolegiackiej w Łowiczu z przełomu XVIII i XIX wieku (z kontynuacją do roku 1961)* — cyt. Librowski: *Sumariusz kapituły w Łowiczu* — „Arch. Bibl. Muz.”, t. 34: 1977, nr 126.

¹⁷ Zbiór dokumentów ośrodka Łowicz, nr 4.

¹⁸ O. Marian Pirożyński CSSR: *Zakony męskie w Polsce*, Lublin 1937, s. 88, 163, 167—168, 176 (przypp. do Bernardynów, Bonifratrów, Pijarów, Misjonarzy).

¹⁹ O. Marian Pirożyński CSSR: *Zakony żeńskie w Polsce*, Lublin 1935, s. 72; Przypis do ogółu kościołów i klasztorów: Oczykowski: *Przechadzka po Łowiczu*, passim; ks. Stanisław Librowski: *Repertorium akt wizytacji kanonicznych dawnej archidiecezji gnieźnieńskiej*, cz. 4: *Indeks geograficzno-historyczny*, z. 1: *Indeks do części I (zasób włocławski)* — cyt. Librowski: *Repertorium akt wizytacyjnych* — „Arch. Bibl. Muz.”, t. 37: 1978, s. 77, 120—121.

²⁰ Zbiór dokumentów ośrodka Łowicz, nr 5.

zabudowany już i ludny Łowicz, a z drugiej mieć jakieś grono odpowiedniejszych kapłanów, które by nie tylko umiejętniej pracowało w duszpasterstwie obszernej parafii, lecz także — w zastępstwie odległej kapituły metropolitalnej w Gnieźnie — przynajmniej częściowo przychodziło z pomocą w pewnych akcjach i służyło radą²¹.

W ślad za ustanowieniem w Łowiczu kolegiaty i kapituły w tutejszym ośrodku kościelnym zaczęły powstawać nowe instytucje lokalne i dalsze centralne archidiecezji. Zaczynając od ogólnych — najpierw trzeba wymienić założenie tu (przeważnie z części rozległego oficjałatu łeczyckiego) najpóźniej w r. 1445 oficjałatu okręgowego (foralnego) i takiegoż konsystorza²². Jego oficjałem czyli zastępcą administracyjno-sądowym arcybiskupa bywał z reguły jeden z kanoników, co przysparzało powagi miejscowej kolegiacie i kapitule. Na przełomie XVI i XVII w. konsystorz łowicki został podniesiony do rangi drugiego (obok gnieźnieńskiego) generalnego w archidiecezji, wskutek czego znowu pośrednio rosła władza tutejszej kapituły.— Wypadnie zaznaczyć, że od czasów prymasa Jana Łaskiego (1510—1531), jeżeli już nie od Jana Gruszczyńskiego (1464—1473) rozpoczął się na blisko cztery stulecia kościelny rozkwit Łowicza. Stało się to na skutek obrania sobie przez arcybiskupów obecnie głównej rezydencji w Łowiczu, skąd dopiero w XVIII stuleciu przenosili się stopniowo do Skierniewic i nawet samej Warszawy, chociaż ta należała do diecezji poznańskiej — wszystko, ażeby być bliżej stolicy państwa.— Wspomniany więc prymas Łaski utworzył w Łowiczu w r. 1522, z modyfikacją z 1528, również archidiaconat (głównie z dekanatów bedleńskiego i rawskiego wielkiego archidiaconatu łeczyckiego), rozciągający się terytorialnie na oficjałat łowicki i częściowo łęgonicki. Na czele archidiaconatu stanął, jak wszędzie, archidiacon, dla którego arcybiskup erygował w kapitule czwartą z rzędu prałaturę, co znowu dodało splendoru kolegiacie²³.— Dekanatem wiejskim czyli w dzisiejszym znaczeniu stał się Łowicz w r. 1620, w którym dopiero prymas Wawrzyniec Gembicki podzielił archidiaconat łowicki na 3 dekanaty: łowicki, skierniewicki i rawski²⁴.— Do dalszych sukcesów Łowicza trzeba zaliczyć: umiejscow-

²¹ Por. ks. Władysław Kwiatkowski: *Prymasowska kapituła i kolegiata w Łowiczu (1433—1938)*, Warszawa 1939 (cyt. Kwiatkowski: *Kapituła w Łowiczu*). Autor, niestety, zbyt często „grzeszy” brakiem obiektywizmu, gdyż kapitułę łowicką czyni niemal równą metropolitalnej gnieźnieńskiej, a ponadto schlebia arcybiskupowi warszawskiemu (kard. Kakowskiemu), któremu dedykował swe dzieło.

²² *Zbiór dokumentów ośrodka Łowicz*, nr 18, przyp. 8.

²³ *Zbiór dokumentów ośrodka Łowicz*, nr 18, 20.

²⁴ *Synodus archidioecisana Gnesnensis ab [...] Laurentio Gembicki [...] archiepiscopo Gnesnensi [...] habita Lovicii anno Dni MDCXX [...] Cracoviae [...] 1621* (cyt. *Synodus archidioecisana Gnesnensis a. D. MDCXX*), k. C₂-C₃.

wienie w nim w r. 1689 przez kardynała Michała Radziejowskiego drugiego seminarium archidiecezjalnego pod zarządem Misjonarzy (akt erekcyjny dla szkoły wystawił dopiero abp Stanisław Szembek w r. 1715)²⁵; utworzenie w r. 1720 przez prymasa S. Szembeka dla potrzeb ludności miasta i okolicy banku pobożnego (mons pietatis)²⁶; nade wszystko zaś wystaranie się w r. 1781 przez abpa Antoniego Kazimierza Ostrowskiego u papieża o drugiego sufragana dla archidiecezji oraz zainstalowanie go (Kaspra Szajowskiego) w Łowiczu, m. in. jako prałata dziekana tamt. kapituły²⁷; wreszcie założenie w r. 1782 przez tegoż prymasa Ostrowskiego (po wiekowych usiłowaniach poprzedników) domu i szpitala księży emerytów (dla całej archidiecezji) w Łowiczu²⁸.— Patronat nad tymi instytucjami oraz nad wieloma innymi pomniejszych, jak alumnatem przy kościele św. Leonarda (rodzaj seminarium niższego), pozostającym przynajmniej od r. 1742 pod kierunkiem kapłana świeckiego²⁹, a także nad nowszymi klasztorami Łowicza, mającymi powiązania ze szkolnictwem i szpitalnictwem, sprawowała w imieniu arcybiskupów miejscowa kapituła.

Z powodu tego wszystkiego i dzięki temu kolegiata i kapituła łowicka rosła w łaskach u arcybiskupów. W r. 1599 prymas Stanisław Karnkowski w jednym ze swoich dokumentów nazwał kolegiatę „insignis”³⁰, który to tytuł przysługiwał w archidiecezji tylko archikolegiate w Łęczycy. Wyraz ten tłumaczą zawsze i kładę do tytułu tego zeszytu statutów jako „świętna”, w przeciwstawieniu do kapituły katedralnej (metropolitalnej), tytułowanej przez dawniejsze źródła „perillustre”, „reverendissimum” = prześwietna.— Przy takim traktowaniu przez arcybiskupów kolegiata w Łowiczu, jakkolwiek chronologicznie nie jedna z najstarszych w archidiecezji, lecz średnich, w aktach synodu archidiecezjalnego z r. 1628 (prymasa Jana Wężyka) figuruje wśród kolegiat zaraz po archikolegiate w Łęczycy, a przed kolegiatą w Kaliszu³¹. W związku z tym — spośród wszystkiego duchowieństwa archidiecezji gnieźnień-

²⁵ Kwiatkowski: *Kapituła w Łowiczu*, s. 243—291.

²⁶ Librowski: *Sumariusz kapituły w Łowiczu*, nr 98.

²⁷ Kwiatkowski: *Kapituła w Łowiczu*, s. 217—241. Również tu autor przesadza czyniąc sufragana łowickiego ważniejszym od gnieźnieńskiego.

²⁸ Librowski: *Sumariusz kapituły w Łowiczu*, nr 167.

²⁹ Librowski: *Sumariusz kapituły w Łowiczu*, nr 127.— Nie wiadomo dlaczego alumnat św. Leonarda nazywano wtedy bartoszkami, skoro nie prowadzili go Księża Bartolomeici (Komuniści). Zob. Librowski: *Repertorium akt wizytacyjnych*, „Arch. Bibl. Muz.”, t. 37: 1978, s. 121.

³⁰ Librowski: *Sumariusz kapituły w Łowiczu*, nr 70.

³¹ *Constitutiones synodi archidioecesis Gnesnensis pr[ae]sidente [...] Ioanne Wężyk [...] archiepiscopo Gnesnen. [...] Lovicii anno Domini 1628 [...] celebratae, Cracoviae [...] 1630, k. C₄.*

skiej — tylko prałatom i kanonikom kapituły łowickiej obok, siłą rzeczy, metropolitalnej i łeczyckiej, zezwolił w r. 1692 kardynał Radziejowski na używanie rakiety i mantoletu³². Przywilej ten potwierdził kapitule w r. 1728 prymas Potocki³³.

Instytucji zaś lokalnych oraz drobniejszych urzędów, reprezentowanych nawet przez pojedyncze osoby, umiejscowionych głównie przy kolegiacie, wspomagających w różny sposób kapitułę i zależnych od niej, było na terenie Łowicza bez liku. Spróbuję wyliczyć je według chronologicznego powstawania. I tak już w roku erekcji kolegiaty (1433) spotyka się w niej oprócz prałatów i kanoników także 2 kaznodziejów i rektora szkoły kolegiackiej (kapłana). Wszyscy trzej byli kanonikami honorowymi kolegiaty w dzisiejszym znaczeniu³⁴. Stały urząd kaznodziejski erygował w kolegiacie w r. 1492 abp Zbigniew Oleśnicki³⁵, a prymas Mikołaj Dzierzgowski zapewnił w 1558 temuż kaznodziei gremialną stałą kanonicką (doktoralną)³⁶.— W r. 1467 abp Jan Gruszczyński powołał do życia istotnych zastępców kapituły, tworzących wspólne kolegium wikariuszy i mansjonarzy wieczystych (dotychczas byli w kolegiacie tylko wikariusze zwyczajni, manualni), złożone z wiceprepozyta (kolegiaty) i 12 wikariuszy (zatem po jednym zastępcy dla poszczególnych osób kapitulnych). Wikariusze ci mieli przejąć z rąk prałatów i kanoników bezpośrednio duszpasterzowanie w kolegiacie, albowiem zwyczaj nierezydencji większości z nich dotarł także do Łowicza³⁷. Istnienie kolegium oraz jego uprawnienia i obowiązki potwierdził w r. 1506 prymas Andrzej Borzyszewski³⁸, a w 1530 abp Jan Łaski inkorporował mu parafię Kocierzew³⁹. Tenże prymas wyłonił w r. 1520 z grona omawianego kolegium tzw. plebanów wiejskich (dwóch), którzy rezydując przy kościele św. Leonarda duszpasterzowali na obszarze wiejskim parafii kolegiackiej, podczas gdy pozostała większość wikariuszy obsługiwała samą świątynię i teren miejski⁴⁰.— W r. 1510 wspomniany Jan Łaski powołał przy kolegiacie stałe oficjum penitencjarskie⁴¹, które w 1587 zasilił nowym funduszem abp Stanisław Karnkowski⁴².— W r. 1609 prymas Wojciech

³² Librowski: *Sumariusz kapituły w Łowiczu*, nr 93.

³³ Librowski: *Sumariusz kapituły w Łowiczu*, nr 102.

³⁴ *Zbiór dokumentów ośrodka Łowicz*, nr 5.

³⁵ *Zbiór dokumentów ośrodka Łowicz*, nr 11.

³⁶ *Zbiór dokumentów ośrodka Łowicz*, nr 29.

³⁷ *Zbiór dokumentów ośrodka Łowicz*, nr 9.

³⁸ *Zbiór dokumentów ośrodka Łowicz*, nr 12.

³⁹ *Zbiór dokumentów ośrodka Łowicz*, nr 23.

⁴⁰ *Zbiór dokumentów ośrodka Łowicz*, nr 16.

⁴¹ *Zbiór dokumentów ośrodka Łowicz*, nr 14.

⁴² *Zbiór dokumentów ośrodka Łowicz*, nr 33.

Baranowski erygował w kolegiacie, z fundacji abpa Jana Tarnowskiego † 1604, kolegium psalterzystów, złożone z 6 kapłanów i siódmego prepozyta, którego wbrew woli kapituły wprowadził do grona kanonicznego. Psalterzyści urzędowali w kaplicy zbudowanej z funduszków tegoż Tarnowskiego, w której stał ołtarz Trójcy Świętej⁴³.— W r. 1637 audytor gen. prymasa Jana Wężyka — prałat Jan Ługowski zatwierdził instytucję księży rorantystów, składającą się z 3 kapłanów, pochodzącą z fundacji kanonika łowickiego Jerzego Rokickiego, odprawiających swoje nabożeństwa głównie w kaplicy pw. Anioła Stróża, wystawionej w kolegiacie przez wspomnianego dobroczyńcę⁴⁴.— W r. 1648 abp Maciej Łubieński erygował w kolegiacie, z fundacji swojego poprzednika prymasa Jana Lipskiego, kaplicę pt. Bożego Ciała, nazywaną potem Lipskiego, a przy niej kolegium kapelanów złożone aż z 12 kapłanów⁴⁵.— Wreszcie w r. 1760 prymas Władysław Aleksander Łubieński zatwierdził w charakterze oddzielnego beneficjum kościelnego fundację poprzednika — abpa Adama Ignacego Komorowskiego † 1759, w postaci kaplicy pw. św. Krzyża z ołtarzem pt. Pana Jezusa Ukrzyżowanego, obsługiwanej przez kolegium prebendarzy składające się z 6 kapłanów, do którego też wcielił podupadłe gospodarczo kolegium rorantystów (prałata Rokickiego)⁴⁶.

Powstawanie, rozwój i zanikanie życia religijnego (a także w dużej mierze kulturalnego) Łowicza i okolicy na przestrzeni XVI—XIX w. można dobrze śledzić na podstawie dwóch grup ocalałych materiałów: akt wizytacji kanonicznych kolegiaty⁴⁷ oraz akt samej kapituły łowickiej⁴⁸.

2. ŹRÓDŁA PRAWNE SAMORZĄDU KAPITUŁY

Najobszerniejsza i najlepsza dotychczas edycja statutów kapitułnych w naszym kraju, mianowicie *Statuty kapituły katedralnej włocławskiej*⁴⁹

⁴³ Librowski: *Sumariusz kapituły w Łowiczu*, nr 73—74.

⁴⁴ Librowski: *Sumariusz kapituły w Łowiczu*, nr 84.

⁴⁵ Librowski: *Sumariusz kapituły w Łowiczu*, nr 87.

⁴⁶ Librowski: *Sumariusz kapituły w Łowiczu*, nr 118.

⁴⁷ Ks. S. Librowski: *Repertorium akt wizytacji kanonicznych dawnej archidiecezji gnieźnieńskiej*, cz. 3: *Akta przechowywane w Częstochowie, Łodzi, Łowiczu, Pelplinie, Poznaniu i Warszawie* (cyt. Librowski: *Repertorium akt wizytacyjnych*), „Arch. Bibl. Muz.”, t. 34: 1977, s. 42—62, 124—150.

⁴⁸ Informację o stanie i zawartości tego zespołu podam w II rozdz. wydawnictwa.

⁴⁹ *Statuty kapituły katedralnej włocławskiej, Z materiałów przysposobionych przez x. Stan. Chodyńskiego wydał i bibliografią ustawodawstwa kapitułnego w Polsce poprzedził x. Jan Fijałek*, Kraków 1915, s. 1—299.

składa się z trzech członów źródłowych: 1) z właściwych statutów (redakcja, kodeks, zwód), 2) z uchwał samej kapituły oraz 3) z dekretów reformacyjnych biskupów. We wstępie ogólnym do wydawnictwa *Statuty kapituł kolegiackich dawnej archidiecezji gnieźnieńskiej*⁵⁰ zaproponowałem jeszcze czwarte źródło pochodzenia praw tychże korporacji — dokumenty erekcyjne kapituł, które należałoby w publikacjach kłaść na pierwszym miejscu przed tamtymi trzema. We wstępie do (części) *Statutów kapituły metropolitalnej w Gnieźnie*⁵¹ poszedłem jeszcze dalej w uściśnianiu źródeł prawa kapitulnego. Dopatrzyłem się ich tam pięciu: 1) dokumenty erekcyjne kapituły, 2) dokumenty kasacyjne tejże instytucji, 3) zarządzenia arcybiskupów, 4) własne postanowienia kapituły, 5) właściwe redakcje statutów. Jednak wydaje mi się, że najbardziej logicznym i precyzyjnym jest podział źródeł prawa kapitulnego zastosowany obecnie w *Statutach kapituły w Łowiczu*, a mianowicie: 1) dokumenty erekcyjne i kasacyjne kapituły ujmowane łącznie, 2) własne uchwały (postanowienia) kapituły, 3) ordynacje arcybiskupów dla kapituły nie związane z wizytacjami, 4) dokumenty papieskie, 5) redakcja statutów, 6) dekryty reformacyjne (powizytacyjne) arcybiskupów.

Zgodnie z podziałem prawa kapitulnego na sześć źródeł pochodzenia — publikacja statutów kapituły łowickiej będzie się składać z tej samej liczby rozdziałów. Z tego zaś względu, że źródeł pochodzenia samorządu kanonickiego w Łowiczu jest wiele — i jeszcze więcej zachowanych do nich przekazów historycznych (rękopiśmiennych), znajdujących się przeważnie w luźnej postaci, postanowiłem nie omawiać ich na tym miejscu, ale dopiero we wstępach szczegółowych przed odpowiednimi rozdziałami zeszytu. Zasadniczym powodem tej decyzji jest chęć ułatwienia korzystającym przez wgląd w owe rzeczy w najstosowniejszym czasie i miejscu.

Średniowieczne teksty statutów publikuję według *Instrukcji wydawniczej dla średniowiecznych źródeł historycznych*⁵² i *Projektowi Wolffa*⁵³,

⁵⁰ Librowski: *Wstęp do statutów*, „Arch. Bibl. Muz.”, t. 1: 1959/60, z. 1, s. 187—188.

⁵¹ *Statuty kapituły metropolitalnej w Gnieźnie, Dekryty reformacyjne i ordynacje arcybiskupów z lat 1613—1810*, oprac. i wyd. ks. Stanisław Librowski, „Arch. Bibl. Muz.”, t. 41: 1980, s. 247—350.

⁵² *Instrukcja wydawnicza dla średniowiecznych źródeł historycznych*, oprac. Komisja Historyczna Polskiej Akademii Umiejętności przy współudziale Towarzystw Naukowych we Lwowie, Poznaniu, Warszawie i Wilnie, w: Arch. Komis. Hist., ser. 2, t. 2 (og. zb. t. 14), Kraków 1930, s. 1—40, odb. Kraków 1925, ss. 40.

⁵³ Adam Wolff: *Projekt instrukcji wydawniczej dla pisanych źródeł historycznych do połowy XVI wieku*, „Stud. źródłozn.”, [t.] 1: 1957, s. 155—181.

natomiast teksty nowożytne — według *Instrukcji wydawniczej dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku*⁵⁴.— Skróty tytułów czasopism i wydawnictw zbiorowych podaje według wykazu L. Dybowicz oraz I. Olszewskiej⁵⁵.

⁵⁴ *Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku*, Wrocław 1953 Zakład im. Ossolińskich, Kazimierz Lepszy: Przedmowa.

⁵⁵ Leokadia Gorzelska-Dybowicz, Irena Olszewska: *Skróty tytułów czasopism i wydawnictw zbiorowych wychodzących w Polsce w latach 1945—1965*, Warszawa 1968, Biblioteka Narodowa, Prace Instytutu Bibliograficznego nr 10.

Rozdział I

EREKCJE I REDUKCJA

1. WSTĘP

a. ŹRÓDŁO PRAWNE

Charakter źródła. Dokumenty erekcyjne i kasacyjne kapituł mogą być ogólne, dotyczące całej instytucji i szczegółowe, odnoszące się do pojedynczych prałatur i kanonii. Kapituła łowicka posiada pierwotną erekcję całościową z 1433 roku (3 prałatury i 10 kanonii) oraz kilka późniejszych dokumentów erekcyjnych na pojedyncze prebendy. Na szczęście uniknęła ona w r. 1818 całkowitej kasacji, a uszczuplenia w jej składzie, spowodowane radykalnym zmniejszeniem się dochodów instytucji po rozbiorach kraju, wypowiedziały się tylko w częściowym dokumencie redukcyjnym z r. 1812, znoszącym prałaturę kustosza i 2 kanonie.

Waga źródła i posługiwanie się nim. W ogólnym dokumencie erekcyjnym było zawarte całe prawo partykularne, którym rządziła się kapituła od swego początku aż do pojawienia się późniejszych form prawnych, a nawet dłużej. Tę samą funkcję pełniły nowsze dokumenty ustanawiające pojedyncze prebendy kapitulne odnośnie ich samych.— Natomiast dokument redukcyjny posiadał więcej znaczenie historyczne aniżeli prawne. Ponieważ jednak w pewnej mierze był końcem początku, wypadało dołączyć go do całości tej grupy źródeł, tym bardziej że towarzyszą mu obszerne materiały przygotowawcze.

b. ORGANIZACJA KAPITUŁY

1° PIERWOTNY STAN ORAZ ROZWÓJ PRAŁATUR I KANONII

Arcybiskup Wojciech Jastrzębiec, erygując w r. 1433 w Łowiczu kolegiatę a przy niej kapitułę, ustanowił w niej 3 prałatów: prepozyta, dziekana i kustosza oraz 10 kanoników, których prebendy nosiły nazwy od miejscowości swego głównego uposażenia, opartego przeważnie na dziesięcinach. I tak pierwszy kanonikat zwał się Czerniew, drugi — Duplice Duże, trzeci Mastki, czwarty Sierzniki, piąty Wierznowice, szósty Stary Łowicz, siódmy i ósmy Złaków Duży (obecnie Kościelny) po polowie, dziewiąty i dziesiąty — Złaków Mały (dziś Borowy albo Nowy)

także na pół. Wracając do prałatur — dziekanii, poza dziesięcinami, prymas inkorporował parafię Piątek, a kustodii par. Bąków. Patronat nad wszystkimi 13-ma beneficjami oddał arcybiskup staroście czyli ekonomowi gen. swoich posiadłości łowickich, pragnąc go przychylnie nastawić do nowej instytucji¹. Ponieważ ekonomami najczęściej bywali prałaci i kanonicy gnieźnieńscy, arcybiskupi nie mieli trudności z obsadzaniem wakansów w kapitule łowickiej. Z biegiem czasu tak nazwy kanonii, jak też ich erekcyjna kolejność uległy znacznym zmianom². W r. 1491 prymas Zbigniew Oleśnicki wcielił do uposażenia prałata dziekana parafię Maków, odjąwszy mu pewnie uprzednio par. Piątek, co potwierdzili jego następcy: Andrzej Borzyszewski w r. 1509³ i Władysław Aleksander Łubieński w 1765⁴.

Pierwszą zmianą w składzie kapituły w Łowiczu było utworzenie czwartej prałatury, mianowicie archidiakonii, zawarte jednakże nie w oddzielnym akcie, lecz wspólnie w dokumencie erygującym w r. 1522 archidiakoniat (okręg) łowicki, zreformowanym w 1528. Jego twórca — abp Jan Łaski, oprócz innych dochodów, do prebendy archidiakona inkorporował parafię Zduny, a patronat nad nią przekazał również swemu staroście łowickiemu⁵. Parafię tę archidiakon utracił ok. 1600 r., w którym to prymas Stanisław Karnkowski wcielił ją klasztorowi Dominikanów w Łowiczu⁶.

Z tego powodu, że abp Łaski nie posiadał w r. 1522 odpowiedniego funduszu, na którym by mógł oprzeć uposażenie nowego archidiakona, zabrał dlań wakujące wtedy beneficjum drugiej kanonii — Duplice Duże. Na jej miejsce erygował w r. 1528 kanonię uposażoną beneficjum par. Słupia, którą przypuszczalnie też poddał prezentacji wiadomego starosty⁷. Liczebnie byłaby to znowu 10-ta kanonia w kapitule. Atoli jej dzieje nie są znane. Akta kapituły łowickiej, tak bogate w treść, milczą o niej. Ważnym śladem istnienia jej aż do końca XVI w. było obdaro-

¹ Zbiór dokumentów ośrodka Łowicz, nr 5.

² Por. Acta visitationis generalis Insignis Collegiatae Loviciensis, tam Capituli, quam et totius minoris cleri, anno Domini 1811, mense iulio peractae (cyt. Acta visitationis Collegiatae Loviciensis a. 1811), s. 113, 117—119. Opis i zawartość tej książki omówił ks. S. Librowski (*Repertorium akt wizytacji kanonicznych dawnej archidiecezji gnieźnieńskiej*, cz. 1: *Akta przechowywane w Archiwum Diecezjalnym we Włocławku*, z. 4: *Sygn.* 90—144 = akta z lat 1797—1815 — cyt. Librowski: *Repertorium akt wizytacyjnych* — „Arch. Bibl. Muz.”, t. 31: 1975, poz. 141, s. 189—193); Archiwum Archidiecezji Warszawskiej (skrót: AAW), sygn. 922/L.1.59: *Reductio Capituli Insignis Collegiatae Loviciensis* [a. 1812], s. 4.

³ Zbiór dokumentów ośrodka Łowicz, nr 10.

⁴ Librowski: *Sumariusz kapituły w Łowiczu*, nr 130.

⁵ Zbiór dokumentów ośrodka Łowicz, nr 18, 20.

⁶ Zbiór dokumentów ośrodka Łowicz, nr 35.

⁷ Zbiór dokumentów ośrodka Łowicz, nr 21.

wywanie przez arcybiskupów kanonickiej parafii Słupia coraz to nowymi dziesięcinami⁸.

Przemianowanie w r. 1558 przez prymasa Mikołaja Dzierzgowskiego jednej z istniejących już kanonii łowickiej na prebendę doktorską dla urzędującego od dawna w kolegiacie kaznodziei⁹, jakkolwiek musiało mieć oddźwięk na tym terenie, nie zmieniało składu kapituły.

Podobnie nie istotną rzeczą dla układu beneficjów w kapitule była zamiana dziesięciny ze wsi Wierznowice, fundacyjnej dla piątej kanonii, nad dziesięcinę we wsi Łaguszew, dokonana w r. 1567 pomiędzy abpem Jakubem Uchańskim a kapitułą łowicką i zainteresowanym kanonikiem¹⁰.

Zupełnie niezrozumiałe, dlaczego przyjęcie w r. 1609 z nakazu prymasa Wojciecha Baranowskiego, przy sprzeciwie kapituły, do jej grona — na kanonika, prepozyta erygowanego wtenczas (z fundacji zmarłego w 1604 abpa Jana Tarnowskiego) kolegium psalterzystów uważane było w oczach współczesnych za zmianę w składzie prebend. Co prawda nowy kanonik wnosił do majątku kapituły wieś Wolę Tarnowską (z racji czego rodzina Tarnowskich h. Rolicz otrzymywała na kanonię prezentę)¹¹, ale było to tylko przyjęcie prepozyta psalterzystów na kanonika gremialnego — jak wyżej kaznodzieję, a nie erekcja nowej kanonii. Mimo to fundacja Tarnowskich figuruje w aktach kapituły jako 10-ta kanonia.

Natomiast prawdziwie nową kanonią, kolejno 11-tą, była prebenda kapitulna utworzona w r. 1736 (po kilku latach przygotowań) przez prymasa Teodora Potockiego, oparta na beneficjum dotychczasowego prepozyta kościoła szpitalnego św. Jana Chrzciciela. Patronat nad nią został przyznany staroście i magistratowi łowickiemu¹².

Erekcja w r. 1781 przez abpa Antoniego Kazimierza Ostrowskiego drugiego sufragana tu archidiecezji z rezydencją w Łowiczu oraz inkorporowanie temuż prałatury dziekańskiej w tamt. kapitule¹³ nie wpływała na rozwój jej prebend, albowiem żadna z nich przez to nie ubyła, ani nie przybyła. I chociaż nie sufragania została przydana kapitule, lecz dziekania kapitulna sufraganatowi, łatwo spostrzec pozytyw-

⁸ Por. *Regesty wybranych zapisek z akt działalności arcybiskupów gnieźnieńskich*, wyd. ks. Henryk Rybus, „Arch. Bibl. Muz.” t. 3: 1961, s. 111—404; t. 6: 1963, s. 313—341 (cyt. *Regesty akt arcybiskupów* — ale według własnych stron publikacji), s. 315 pod Słupia.

⁹ *Zbiór dokumentów ośrodka Łowicz*, nr 29.

¹⁰ Librowski: *Sumariusz kapituły w Łowiczu*, nr 64.

¹¹ Librowski: *Sumariusz kapituły w Łowiczu*, nr 73—74.

¹² Librowski: *Sumariusz kapituły w Łowiczu*, nr 105, 107; Dokument erekcyjny publikowany poniżej.

¹³ Kwiatkowski: *Kapituła w Łowiczu*, s. 571—572.

ny wpływ tego faktu na miejscowe stosunki kościelne, przynoszące zaszczyt i satysfakcję dla kapituły, Łowicza i całej wschodniej części archidiecezji. Skoro zaś potem także ostatni arcybiskup tego okresu (Ignacy Raczyński) nie bez przesady dziekanę tuł. kapituły nazwał aż trzykrotnie sufraganiem¹⁴, dar ten skwituję na korzyść kapituły i opublikuję odpowiednie dokumenty¹⁵.

Dokument redukcyjny wydany (na skutek długoletnich próśb kapituły łowickiej) przez abpa I. Raczyńskiego w r. 1812 znosił tylko trzy najslabiej uposażone prebendy: trzecią według precedencji prałaturę — mianowicie kustosza, wtenczas nie obsadzoną, oraz kanonie funduszu Karśnice i Mastki¹⁶.

2° OBOWIĄZKI I UPRAWNIENIA KAPITUŁY ORAZ PRAŁATÓW I KANONIKÓW

Obowiązki i uprawnienia zarówno całej instytucji, jak też poszczególnych osób — jak wszędzie — tak się ze sobą łączyły, że trudno mówić oddzielnie o jednych i drugich. Śląd także te, do których ograniczę swoje uwagi, będą zachodzić na siebie. Wymieniają je dokumenty erekcyjne, kolejne grupy źródeł statutowych, a zwłaszcza akta kapituły. Pierwotnym (od r. 1433) obowiązkiem kapituły było bezpośrednie duszpasterzowanie w rozległej parafii kolegiackiej, które po założeniu tu kolegium wikaryjskiego (1467) przechodziło z wolna na pośrednie i kierownicze. Z czasem kapituła została obarczona nadrzędnym staraniem o wszystkie kolegia niższego duchowieństwa, instytucje i bractwa powstałe przy kolegiacie, o szkoły, ośrodki szpitalne i charytatywne, o nowsze klasztory w mieście (z czego tylko najważniejsze wyliczyłem we wprowadzeniu), o utrzymanie kolegiaty i zależnych od niej obiektów sakralnych. W szczególności prałat prepozyt posiadał jurysdykcję nad zrzeczeniami niższego duchowieństwa kolegiaty, prałat dziekan sprawował pieczę nad licznymi nabożeństwami, prałat kustosz — nad zakrystią i skarbcem, prałat archidiakon wizytował kościoły w archidiakonacie oraz egzaminował kandydatów do wyższych święceń i na beneficja duszpasterskie¹⁷. Znaczna część kanoników także miała powierzone różne funkcje — w kolegiacie, przy arcybiskupie, na obszarze archidiecezji, np. w miejscowym

¹⁴ Reductio Capituli Insignis Collegiatae Loviciensis [a. 1812], s. 4, 5, 6.

¹⁵ Przypis do całego punktu 1° — ks. Józef Wieteska: *Katalog prałatów i kanoników prymasowskiej kapituły łowickiej od 1433 do 1970 r.*, Warszawa 1971 (cyt. Wieteska: *Katalog prałatów i kanoników*), s. 13, 25; *Acta visitationis Collegiatae Loviciensis a. 1811*, s. 113—120.

¹⁶ Reductio Capituli Insignis Collegiatae Loviciensis [a. 1812], zwłaszcza s. 6.

¹⁷ *Acta visitationis Collegiatae Loviciensis a. 1811*, s. 120—121.

konsystorzu. Pokażna część spośród prałatów i kanoników posiadała stop-

pochodził z majątku wspólnego kapituły, opodatkowania prałatów i kanoników oraz z innych źródeł²⁵.

Kanonicy honorowi (honorarii), zwani także nadliczbowymi, byli znani od początku istnienia kapituły. W roku więc 1433 należeli do nich 2 kaznodzieje kolegiaccy, rektor tamt. szkoły oraz prepozyt kościoła szpitalnego św. Jana Chrzc. Przysługiwał im strój kanonicki, stalla w chórze po kanonikach gremialnych i precedencja w czasie procesji (szli po duchowieństwie zwykłym a przed kanonikami rzeczywistymi)²⁶. Mianował ich sporadycznie arcybiskup z grona zasłużonych i starszych kapłanów miejscowych kolegiów, a jeszcze rzadziej z okolicznych duszpastryży²⁷.

Dwa istniały w Łowiczu kościoły, których prepozyci (rektorzy) byli jednocześnie kanonikami honorowymi kolegiaty. Były to kościoły szpitalne św. Jana i św. Leonarda. Właśnie z powodu tej stałości posiadania honorowego kanonikatu, nazwano ich z czasem kanonikami urodzonymi (nati) kapituły (to znaczy, że godność ta jakby im się należała). Do prepozyta kościoła św. Jana, będącego kanonikiem honorowym od początku istnienia kapituły, tytuł kanonika urodzonego dość prędko przywarł; natomiast prepozyt kościoła św. Leonarda otrzymał go dopiero w r. 1557 od prymasa M. Dzierzgowskiego²⁸. Tytuł ten wygasł proboszczowi świętojańskiemu w r. 1736, w którym tenże awansował na kanonika gremialnego.

c. PRZEKAZY ŹRÓDEŁ

Dokumenty zawierające tego rodzaju źródła prawne, podobnie jak literatura przedmiotu, zostaną podane i objaśnione na początku poszczególnych przekazów rękopiśmiennych, publikowanych w całości względnie w obszernych regestach.

2. PUBLIKACJA

1

Gniezno, 25 kwietnia 1433

Wojciech Jastrzębiec arcybiskup gnieźnieński i prymas, widząc że północno-wschodnia część archidiecezji z miastami Łowicz, Rawa i Łę-

²⁵ Librowski: *Repertorium akt wizytacyjnych*, „Arch. Bibl. Muz.”, t. 34: 1977, s. 133; *Acta visitationis Collegiatae Loviciensis* a. 1811, s. 123.

²⁶ *Zbiór dokumentów ośrodka Łowicz*, nr 5.

²⁷ *Acta visitationis Collegiatae Loviciensis* a. 1811, s. 123.

²⁸ Librowski: *Sumariusz kapituły w Łowiczu*, nr 79/2; *Zbiór dokumentów ośrodka Łowicz*, nr 27.

gonice nie posiada ważniejszej instytucji kościelnej w postaci kolegiaty, za zgodą kapituły metropolitalnej w Gnieźnie, eryguje ją we wzrastającym w dobra i ludność Łowiczu. Podnosi przeto tamtejszy macierzysty kościół parafialny Najśw. Maryi Panny do godności kolegiaty, przy której eryguje kapitułę złożoną z 3 pralatów: prepozyta, dziekana i kustosa oraz z 10 kanoników. Uposażenie poszczególnych prebend bazuje głównie na dziesięcinach wsi arcybiskupich. Pralatom, piastującym w kapitule stałe urzędy, przyznaje większe dochody, a ponadto dwom z nich inkorporuje parafie: dziekanowi Piątek i kustoszowi Bąków. Wszystkim rozdziela grunty znajdujące się wokół kolegiaty celem pobudowania na nich kurii kanonickich i założenia ogrodów. Wobec członków kapituły podkreśla nad nimi oraz pozostałym duchowieństwem władzę prepozyta. Dalej kapitule zwraca bezpośrednio duszpasterzowanie w rozległej parafii (które w r. 1467 przejmie z jej rąk nowo powstałe liczne kolegium wikariuszów). Prymas spodziewa się od pralatów i kanoników nie tylko owocnej pracy na miejscu, ale również na terenie archidiecezji i przy swoim boku. Poza wyznaczonymi beneficjami wszyscy oni otrzymują strój kanonicki (rokietę, mucet) i stallę oraz głos czynny i bierny na zebraniach. Powinni zaś rezydować przy swej świątyni, odmawiać wspólnie brewiarz i odprawiać msze (konwentualne) oraz uczestniczyć w posiedzeniach (nazywanych również kapitułami). Oprócz wymienionych mieli także inne mniejsze obowiązki i przywileje. Patronat nad wszystkimi prebendami kapitułnymi oddał prymas w ręce starosty czyli gubernatora zamku i posiadłości łowickich arcybiskupstwa.— Z okazji ogłoszenia erekcji kolegiaty i kapituły w Łowiczu znaleźli się przy wspomnianej świątyni nadto 2 kaznodzieje i zarazem penitencjarze, rektor szkoły oraz prepozyt kościoła szpitalnego św. Jana Chrzc. — wszyscy czterej obdarowani przez arcybiskupa przywilejami przysługującymi (potem) kanonikom honorowym.

Oryginał nie znany. Jeszcze w r. 1811 znajdował się w Łowiczu (*Acta visitationis Collegiatae Loviciensis a. 1811, s. 55*).

Wpis — Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie (skrót: AAG): *Liber beneficiorum archidiecesis Gneznensis Ioannis de Lasco — dla Łowicza i okolicy z 1520 r.* (cyt. *Liber beneficiorum*), rękopis.

Kopia 1. Archiwum Archidiecezji Warszawskiej (skrót: AAW), sygn. 973 zawierająca materiały pozostawione przez kan. gnieźnieńskiego, krakowskiego i łowickiego Adama Janickiego zm. w 1771, składające się z kopii dokumentów odnoszących się do Łowicza, dokonanych przez niego w r. 1749 w Gnieźnie z rękopisu *Liber beneficiorum* (por. wyżej: wpis), u niego na s. 1—69, które nas tu obchodzą, oraz z brulionu indeksu do akt kapituły łowickiej jego autorstwa (cyt. *Odpisy Janickiego z r. 1749*), s. 20—30. Tytuł: *Tenor seu copia privilegii erectionem et fundationem praelatorum et canonicorum Collegii ad Ecclesiam S. Mariae in Lowicz in se continens* — —

2. Archiwum Kapituły w Łowiczu (skrót: AKŁ): *Jura et privilegia*

R. *Capituli Loviciensis* (sporządzone w latach 1796—1809 przez not. kapituły ks. Piotra Śląddeckiego) — cyt. *Privilegia Capituli Loviciensis* sprzed r. 1810 — s. 1—17. Tytuł: *Erectio Ecclesiae B. V. Mariae in Collegiatam Lovicensem* 1433.

3. AAW: [na naklejce okładki] *Statuta et privilegia Insignis Capituli Loviciensis*, vol. I; [na 2 s. okładki] *Statuty Prześw. Kapituły Łowickiej*, zebra. i oprac. bibliotekarz ks. kan. Alfons Trepkowski, 1922 r. Elaborat zawiera niepełne odpisy statutów i niektórych przywilejów kapituły oraz różne uwagi ks. Trepkowskiego, czasem balaмутne (cyt. Trepkowski: *Odpisy i materiały*), s. 14—32 (jest to odpis z druk. *Liber beneficiorum*, t. 2, s. 507—516).

Regest — Librowski: *Sumariusz kapituły w Łowiczu*, nr 1.

Wydanie 1. Jana Łaskiego [...] *Liber beneficiorum archidiecezji gnieźnieńskiej* [...] wyd. ks. Jan Łukowski [...] t. 2 [...] Gniezno 1881 (cyt. *Liber beneficiorum*), s. 507—516.

2. Kwiatkowski: *Kapituła w Łowiczu*, s. 559—568.

3. Zbiór dokumentów ośrodka Łowicz, nr 5.

2

Gniezno, po 23 kwietnia 1522

Jan Łaski arcybiskup gnieźnieński, prymas i legat urodzony, widząc że archidiaconat łączycycki archidiecezji jest zbyt rozległy, na skutek czego tamtejszy archidiacon z trudnością dociera do dalszych jego terenów z jurysdykcją i wizytacjami, za zgodą kapituły metropolitalnej gnieźnieńskiej oraz przyzwoleniem kapitul: archikolegiackiej w Łęczycy i kolegiackiej w Łowiczu, wreszcie aktualnego archidiacona łączycyckiego Feliksa Naropińskiego — obiecując zainteresowanym pozyskanie dla swej akcji również beneplacitum papieskiego — eryguje terytorialny archidiaconat łowicki oraz takąż pralaturę (jako czwartą) we wspomnianej kapitule, oddając także ją pod patronat gen. ekonomy łowickiego. Nowy archidiaconat ma przejąć z archid. łączycyckiego 2 jego północno-wschodnie dekanaty: obszerny rawski i bedlneński, które mniej więcej odpowiadają części oficjalatu okręgowego łączycyckiego, całości łowickiego i większości legonickiego. Natomiast pralacka prebenda archidiaconalna zajmie w kapitule łowickiej fundusz kanonikatu Duplice Duże. Ponadto prymas wciela niniejszym aktem do jej uposażenia beneficjum par. Zduny. Pierwszym archidiaconem łowickim zostaje dr prawa kan. ks. Wawrzyniec z Powidza. Zarówno archidiaconat, jak też archidiacon otrzymują uprawnienia, którymi cieszą się podobne instytucje w archidiecezji gnieźnieńskiej.

Or. nie znany.

Kop. 1 (współcz.). AAG, B-5: *Kopiarz dokumentów wyk. w l. 1459—1585*, k. 204v—206. Tytuł: *Erectio Lowicensis Archidiaconatus*.

2. AKL: *Privilegia Capituli Loviciensis* sprzed r. 1810, s. 221—227. Tytuł: 1522. *Erectio Archidiaconatus Loviciensis*.

Reg. Librowski: *Sumariusz kapituły w Łowiczu*, nr 46.

Wyd. 1. Ks. Jan Korytkowski: *Arcybiskupi gnieźnieńscy, prymasowie i metropolici polscy [...] t. 2, Poznań 1888 (cyt. Korytkowski: Arcybiskupi gnieźnieńscy), s. 663—666, przyp. 9.*

2. Zbiór dokumentów ośrodka Łowicz, nr 18.

Uwaga. Arcybiskup Łaski zamierzał erygować archidiakoniat łowicki razem z kamieńskim, który utworzył w r. 1512 z jeszcze większego (niż łączycycki) archid. gnieźnieńskiego (Korytkowski: *Arcybiskupi gnieźnieńscy*, t. 2, s. 611—612).

3

Łowicz, 9 kwietnia 1528

Jan Łaski arcybiskup gnieźnieński, prymas i legat urodzony zmienia w dwóch ważnych sprawach treść dokumentu erekcyjnego archidiakonatu łowickiego z kwietnia 1522 r. Po pierwsze — na prośby duchowieństwa dekanatu bedleńskiego, które wyrażało niezadowolenie z przydziału jego parafii do odleglejszego archidiakonatu łowickiego — za zgodą obydwu archidiakonów: łączycyckiego Feliksa Naropińskiego i łowickiego Wawrzyńca z Powidza oraz kapituły metropolitalnej w Gnieźnie, przywraca wspomniany dekanat archidiakonatowi łączycykiemu. Po wtóre — proszony przez ks. Grzegorza ze Słupcy, wikariusza wieczystego par. Zduny (wcielonej do archidiakonii łowickiej), za zgodą tegoż prałata W. z Powidza i kapituły metropolitalnej — powiększa uposażenie wspomnianemu wikariuszowi. — We wszystkich innych punktach zasadniczy dokument erekcyjny archidiakonatu i archidiakonii w Łowiczu ma zachować poprzednią swoją moc.

Or. nie znany.

Kop. AKL: *Privilegia Capituli Loviciensis* sprzed r. 1810, s. 244—249. Tytuł: 1528. *Erectionis Archidiaconatus Loviciensis reformatio.*

Reg. Librowski: *Sumariusz kapituły w Łowiczu*, nr 50.

Wyd. Zbiór dokumentów ośrodka Łowicz, nr 20.

4

Przed 13 listopada 1528

Jan Łaski arcybiskup gnieźnieński, prymas i legat urodzony eryguje w kolegiacie i kapitule łowickiej kanonikat, którego główne uposażenie będzie pochodziło z inkorporowanej mu tymże aktem parafii Słupia. Prebendę tę utworzył Łaski przypuszczalnie na miejsce kanonikatu funduszu Duplice Duże, którego beneficjum stało się w r. 1522 i 1528 jedną z dwóch zasadniczych podstaw utrzymania nowej prałatury archidiakona.

Or. nie znany.

Wp. w zniszczonych w r. 1944 aktach abpa Łaskiego pod dn. 13 XI 1528

(Regesty akt arcybiskupów, s. 39); dlatego nie znamy dokładnej daty i miejsca wystawienia dokumentu.

Reg. Zbiór dokumentów ośrodka Łowicz, nr 21.

Uw. O tym, że kanonia Stupia funkcjonowała do początku XVII w., świadczy fakt stałego powiększania przez następnych prymasów dochodów tamt. proboszcza i zarazem kanonika nowymi dziesięcinami (Regesty akt arcybiskupów, s. 315, pod Stupia).

5

I. Dokumenty poprzedzające niniejszy:

1. Pierwsza erekcja z 14 I 1729 albo z wcześniejszą datą:

Or. nie znany.

Reg. 1. 14 I. Ingrossatur [w akta abpa Potockiego, vol. VI pod r. 1729] erectio novi canonicatus Loviciensis fundi s. Ioannis Baptistae (Regesty akt arcybiskupów, s. 222).

2. 1729 14 januarii. Erectio novi canonicatus Loviciensis fundi s. Joannis per Theodorum Potocki a. G. (Acta visitationis Collegiatae Loviciensis a. 1811, s. 56, nr 20).

2. Właściwa erekcja:

Skierniewice, 18 grudnia 1732

Teodor Potocki arcybiskup gnieźnieński, legat urodzony, prymas Królestwa Polskiego i W. Księstwa Litewskiego, pierwszy książę, dokonawszy uprzednio w kapitule łowickiej erekcji kanonikatu opartego tylko na dochodach kościoła szpitalnego św. Jana Chrzciciela w Łowiczu (por. erekcja pierwsza), obecnie dodaje do jego uposażenia, pod warunkiem uzyskania zgody kapituły metropolitalnej w Gnieźnie, dziesięcinę snopową ze wsi arcybiskupiej Bobrowniki, a ze wspólnej masy kapitulnej wieś Strzelcew (obydwie w par. kolegiackiej) z tamtejszym wójtostwem, które trzyma (Jerzy) Ptaszyński i dziesięcinę snopową z tejże miejscowości.

Or. nie znany.

Kop. 1 (z or.). AAG, B-9: Kopiarusz dokumentów sporz. w l. 1647—1780, k. 471v—472. Tytuł: Privilegium donationis villae Strzelczewo et decimae in Bobrowniki Capitulo Loviciensis.

2 (z kop. 1). AKŁ: Privilegia Capituli Loviciensis sprzed r. 1810, s. 549—551. Tytuł: 1732. Privilegium donationis villae Strzelczew et decimae in Bobrowniki Cap. Loviciensis.

Reg. Librowski: Sumariusz kapituły w Łowiczu, nr 105.

Wyd. Kwiatkowski: Kapituła w Łowiczu, s. 485—486.

II. Ostatnia (trzecia) erekcja, zwana także **innowacją** czyli istotnym uzupełnieniem poprzednich czynności prawnych:

Powody innowacji właściwej (drugiej) erekcji:

1. Z treści drugiej erekcji wiadomo, że część beneficjum nowego kanonikatu, mianowicie wójtostwo Strzelcew nie było jeszcze w r. 1732 wolne.

2. Powody wpływające z treści trzeciej erekcji, **niżej publikowanej:**

a. Dopiero w tym dokumencie prymas Potocki wypowiada się za zwiększeniem liczby kanoników gremialnych, a sprowadzeniem do minimum honorowych.

b. Dopiero teraz znosi tytuł prepozytury w kościele św. Jana.

c. Dopiero obecnie określa patronat erygowanej kanonii.

d. Tylko ta redakcja dokumentu erekcyjnego była uważana przez arcybiskupa, kapitułę metropolitalną i kapitułę łowicką za prawdziwą erekcję kanonikatu. Jedyne ona posiada zachowany oryginał i liczne odpisy z niego.

3. Najważniejszą jednak przyczyną ustawicznego pomnażania przez prymasa funduszu beneficjalnego tego kanonikatu i aż trzykrotne odnawianie dokumentu, o czym skądinąd wiadomo, była osoba pierwszego jego posesora — kan. Adama Zajączkowskiego, ulubieńca arcybiskupa (Wieteska: Katalog prałatów i kanoników, s. 99).

Skierniewice, 17 lutego 1736

Teodor Potocki arcybiskup gnieźnieński, legat urodzony, prymas Królestwa Polskiego i W. Księstwa Litewskiego, pierwszy książę przekonany o tym, że w kolegiacie łowickiej powinno być więcej kanoników gremialnych — w celu podolania różnorodnym obowiązkom tamtejszej kapituły, a za to mniej kanoników honorowych, którym statuty kapituły nie dają uprawnień w tym względzie, oraz nawiązując do swoich wysiłków w tym przedmiocie, ciągnących się od r. 1728, ulepsza dwa swoje dokumenty na ten temat (z r. 1729 i 1732). Eryguje więc w kolegiacie nowy kanonikat uposażony na beneficjum dotychczasowej prepozytury szpitalnej św. Jana w Łowiczu. A ponieważ jej dochody nie będą wystarczające na pokrycie potrzeb nowego kanonika, dodaje mu ze swojego majątku, za przyzwoleniem kapituły metropolitalnej w Gnieźnie, dziesięcinę snopową ze wsi Bobrowniki w kluczu kompińskim i Strzelcew w kluczu łowickim, wójtostwo Strzelcew (dopiero teraz wolne), wreszcie samą wieś Strzelcew, która zresztą od dawna należała do kapituły łowickiej. Dotychczasowego prepozytora kościoła św. Jana, który był kanonikiem honorowym (urodzonym) kapituły, mianuje kanonikiem rzeczywistym i jednocześnie znosi przy wspomnianym kościele prepozyturę (prostą). Patronat nad nową kanonią będzie należał wspólnie do starosty majątności arcybiskupstwa na terytorium łowickim (jak ogół dawniejszych) oraz magistratu miasta Łowicza, któremu przedtem służył ten przywilej odnośnie prepozytury szpitalnej.

Or. AKŁ, sygn. A.2.1.10: Dokument pap. w oprawie książk. z brązowej skóry, form. 36,7×23,8 cm, stron 20, sam dok. na s. 13—16. Tytuł na 1 s. okł.: Erectio Canonicatus fundi s. Ioannis Baptistae Lovicii.

Kop. 1 (współcz. z or.). AAG, B-9: Kopiańsz dokumentów wyk. w l. 1647—1780, k. 472—473v. Tytuł: Privilegium erectionis canonicatus in Insigni Collegiata Ecclesia Loviciensis.

2 (współcz. z kop. 1). AKŁ, Akta kapituły, vol. 7, s. 166—169. Tytuł: Erectio Canonicatus fundi sancti Joannis Baptistae.

3. AKŁ: Privilegia Capituli Loviciensis sprzed r. 1810 (z akt abpa Krasickiego — jak w reg. 1), s. 553—557. Tytuł: 1736. Erectio canonici sub titulo s. Joannis.

Reg. 1. [8 VII w aktach abpa Krasickiego, vol. II pod r. 1796 — z kop. 1] Innovatio erectionis Canonicatus Loviciensis fundi s. Ioannis (*Regesty akt arcybiskupów*, s. 290).

2. *Librowski: Sumariusz kapituły w Łowiczu*, nr 107.

Uw. *Cyfry w nawiasach prostokątnych publikacji oznaczają kolejne strony or.*

[13] In nomine Domini amen. Ad perpetuam rei memoriam. Salvator noster Dominus Iesus Christus, Ecclesiam suam tamquam vineam exculturus, variis temporibus plures ad eam operarios conduxit, ut non tantum perfecte excoleretur, sed ex pluralitate ipsorum fructus, emolumenta et gloria continua maior de laboribus eorum proveniat. Et nos Theodorus Potocki¹ Dei et Apostolicae Sedis gratia archiepiscopus Gnesnensis, legatus natus, Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithvaniae primas primusque princeps, Insignis Ecclesiae nostrae Collegiatae Łoviciensis primas fundationes et dotationes revidentes, ac in eis constitutas aliquot praelaturas et canonicatus conspicientes, obligationesque et frequentes labores, qui et quae iisdem capitularibus personis ex plurium fundationum, constitutionum capitularium et ordinationum praedecessorum nostrorum in eadem ecclesia collegiata et simul parochiali (cuius cura animarum ad vicarios translata est) incumbunt, advertentes ad haec omnia sufficienter complenda, praedictas personas capitulares adhuc non sufficere iudicavimus, et propterea in adiutorium aliquos supernumerarios canonicos saepius assumi per officiantes praelatos et canonicos solere et tantum stalli loco in choro praemiatos comperimus, talemque saepiorem laborem ad quem sine obligatione vocantur, ipsis detrimentosum iudicantes, potius numerum gremialem augendum esse censuimus. Cum ergo praepositus ecclesiae hospitalis Łoviciensis tit. sancti Ioannis Baptistae stallo in praefata ecclesia collegiata gaudeat, illeque commodius in gremialem canonicum assumi et promoveri potuit, hinc nos cupientes maiorem promotionem cultus et gloriae Dei facere, quae promptius per plures promoveri et absolvi valet, eundem praepositum in canonicum gremialem eiusdem collegiatae constituendum, illiusque praeposituram hospitalem cum omnibus proventibus ex antiquo ad praeposituram solam praedictam spectantibus et pertinentibus in praebendam canonicalem ordinandum, ac super eis dictum canonicatum erigendum esse duxeramus. Ut vero per eius erectionem et ad participationem [14] fructuum de massa capitulari in distributionibus et participationibus solitis Venerabile Capitulum Łoviciense detrimentum non patiat, propterea in compensationem eiusdem admissionis decimas manipulares mensae no-

5. ¹ *Teodor Potocki h. Pilawa (1664—1738), kolejno biskup chełmiński (r. 1697), warmiński (1712), arcybiskup gnieźnieński i prymas (1723). (Korytkowski: Arcybiskupi gnieźnieńscy, t. 4, Poznań 1891, s. 431—543).*

strae de agris villae Bobrowniki² nuncupatae in clavi nostro Kampinensi³ sitae mensae capitulari adiunxeramus, prout de facto anno millesimo septingentesimo vigesimo octavo praemissis litteris edicti publici contra omnes et singulos ius vel interesse aliquod ad praemissa se habere putantes et praetendentes, ac in earum termino, quia nullus alius praeter spectabilem Magistratum civitatis nostrae Loviciensis, cui iuspatronatus praenominatae ecclesiae sancti Ioannis competit, comparuit, et specialem consensum super fundo eiusdem praepositurae in praebendam canonicalem commutando et super eo canonico novo gremiali erigendo, Venerabile vero Capitulum Loviciense receptionis actualis in canonicum et admissionis ad participationem aequalem declarationem suam dedit, huiusmodique declaratione ac consensu comparentium recepto, in contumaciam aliorum omnium citatorum et nullatenus comparentium, canonicum novum gremiale Loviciensem super fundo praepositurae ecclesiae sancti Ioannis, inhaerendo decisioni Rotae in Melphit. legati pii coram Donozetto anno millesimo sescentesimo vigesimo nono, vigesima quarta ianuarii, cap. 2, num. 23, quam refert Piton in opusculo de canonicis, ereximus et adiunximus, eundem fundum pro praebenda perpetua dicti canonicatus una cum proventibus dictam praeposituram concernentibus in perpetuum assignavimus, titulumque praepositurae extinximus. Iuspatronatus praelatorum et canonicorum Loviciensium praefatae collegiatae, quia de contextu illius erectionis ad capitaneos Lovienses, praepositorum vero dictae ecclesiae sancti Ioannis [15] ad spectabilem Magistratum Loviciensem spectabat et spectat, propterea ad eundem canonicatum pro illo tempore, et quoties illum per cessum seu decessum vacare contigerit, illud capitaneo pro tempore existenti et spectabili Magistratui Lovicensi in perpetuum applicavimus, et illud ad capitaneum et Magistratum Loviciensem spectare, per illosque cumulative et insimul dictum canonicum praesentandum fore et esse et praesentari debere declaraveramus. Quibus secutis quia dicta decima in Bobrowniki non erat proportionata participationi per eundem novum canonicum tam ex distributionibus quotidianis, quam anniversariis provenientibus, ideo praefatum Venerabile Capitulum Loviciense nobis exponendo supplicavit, quatenus proportionatum fructum participationi pro eodem canonico assignare dignaremur. Nos itaque verificata dicta participatione ac defectu ex decima in Bobrowniki in compensationem ad decimas praefatas in Bobrowniki alias decimas manipulares mensae nostrae post agros villae Strzelcow⁴ in clavi nostra Lovicensi sitae, necnon advocatiam

² *Bobrowniki, wieś w parafii kolegiackiej w Łowiczu, a w kluczu arcyb. dóbr kompińskich.*

³ *Kompina, wieś z kościołem parafialnym w dek. łowickim.*

⁴ *Strzelcow, wieś w parafii kolegiackiej i w kluczu dóbr łowickich.*

in eadem Strzelcow cum omnibus ad eam spectantibus, salvo ipsius moderno possessore, tum ipsam villam Strzelcow ex qua omnes labores ex antiqua ordinatione pro obsequio dictae ecclesiae collegiatae continuo proveniebant et proveniunt, spectabantque et spectant, cum omnibus eiusdem villae proventibus, censibus, datiiis, pertinentiis et attinentiis, cumque omnibus fructibus, obventionibus, propinatione liquorum et emolumentis generaliter universis, nihil arci Łowiciensis reservando seu excipiendo, praefato Venerabili Capitulo Łowiciensis dandum, donandum et incorporandum in perpetuum esse censuimus, prout sub assensu et ratihabitione perillustrum, reverendissimorum et admodum reverendorum dd. praelatorum et canonicorum totiusque [16] Venerabilis Capituli nostri Metropolitanis Gnesnensis, fratrum carissimorum damus, donamus et incorporamus perpetuis futuris temporibus, et super praemissis omnibus erectionem praefati canonicatus praesentibus litteris nostris innovamus. In quorum fidem... Datum in arce nostra Skierniewicensi die decima septima mensis februarii anno 1736-to. Theodorus archiepiscopus et primas. Pieczęć oplatkowa abpa Potockiego.

6

Skierniewice, 6 czerwca 1781

Antoni Kazimierz Ostrowski arcybiskup gnieźnieński, legat urodzony, prymas Królestwa Polskiego i W. Księstwa Litewskiego, pierwszy książę, opat tyniecki, kawaler orderu Orła Białego powołując się na fakt, że archidiecezja gnieźnieńska jest prymasowską i bardzo rozległą, a jedyną jej biskup sufragan rezyduje przeważnie przy świątyni metropolitalnej i nie przychodzi mu z pomocą w funkcjach pontyfikalnych w dalszym terenie (co przesadnie podkreśla), za zgodą swej kapituły metropolitalnej, jak również ufny w przyszłe zezwolenie papieskie, ustanawia drugi sufraganat diecezjalny z rezydencją przy kolegiacie w Łowiczu i takimiż obowiązkami. Nowy sufragan wybrany przez arcybiskupa z grona kapituły gnieźnieńskiej, ma być przez niego podawany do zatwierdzenia Stolicy Apostolskiej. Będzie on jednocześnie na stałe prałatem dziekanem w kapitule łowickiej. Dochody jego będą pochodziły z uposażenia z tejże dziekanii oraz z parafii Skierniewice, którą prymas wcielił do jego beneficjum. Przy tej okazji arcybiskup znosi przy tamtejszym kościele tytuł prepozytury parafialnej. Duszpasterstwo w Skierniewicach będą pełnili mansjonarze i zarazem wikariusze, prezentowani przez sufragana.

Or. AAG, B: Akta kapituły metrop., vol. XXVI — dok. pap. z podpisem i piecz. opl. Ostrowskiego wszyty po k. 33.

Kop. 1 (współcz. z or.), AAG, B-1: Kopia rękopisu dokumentów pisany od koń-

ca XVI do poł. XIX w., s. 326—328. Tytuł: Erectio suffraganeatus Loviciensis per celsissimum principem Antonium Casimirum Ostrowski archiepiscopum Gnesnensem facta.

2 (współcz. z or.). AKŁ: Akta kapituły, vol. X, s. 456—458. Tytuł (wprowadzający): Tenor autem erectionis suffraganeatus Loviciensis sequitur et est talis.

Wyd. 1. Ks. Jan Korytkowski: *Pralaci i kanonicy katedry metropolitalnej gnieźnieńskiej* [...] t. 3, Gniezno 1883 (cyt. Korytkowski: *Pralaci i kanonicy*), s. 58, przyp. 1.

2. Korytkowski: *Arcybiskupi gnieźnieńscy*, t. 5, Poznań 1892, s. 123—124, przyp. 1.

3. Kwiatkowski: *Kapituła w Łowiczu*, s. 571—572.

Uw. Wyd. 1—2 zawierają przeoczone opuszczenia w tekście, a wyd. 3 wadliwe odczytania teoż tekstu.

In nomine Domini amen. Antonius Casimirus de Ostrow Ostrowski¹ Dei et Apostolicae Sedis gratia archiepiscopus Gnesnensis, legatus natus, Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithvaniae primas primusque princeps, abbas commendatarius Tynnecensis, ordinis Aquilae Albae eques. In sede archiepiscopali Gnesnensi divina operante gratia collocati, ad id singularius animum nostrum intendimus, ut ea quae sunt ordinis pontificalis, commode et exacte^a in archidioecesi nostra impleantur. Universis igitur et singulis, praesentibus et futuris significamus et ad notitiam indubitata deducimus, quod cum archidioecesis nostra Gnesnensis, inter alias dioeceses Regni Poloniae primatum obtinens, vastissimae sit amplitudinis, magnoque numero circiter mille ecclesiarum abundet, ac eam ob rationem, tum ob necessitatem maioris copiae cleri ad curam animarum educandi duo seminaria, unum Gnesnae, alterum Lovicii habeat erecta; in tam vero perampla^b archidioecesi ad supplendas vices archiepiscoporum Gnesnensium obeundaque munia pontificalia unus dumtaxat existat suffraganeus circa ecclesiam nostram metropolitanam Gnesnensem, qui ex nexu foundationis suae continuo^c penes eandem metropolitanam^d ecclesiam^e in sua persona residere astrictus est, nec licitum eidem etiam pro exercendis functionibus episcopalibus absque speciali consensu capituli nostri metropolitani a dicta^f ecclesia alio abesse. ^g—Prae onereque^g huius continuae residentiae suae^h circa metropolitanam nostram ecclesiam^e

6. ^asancte wyd. 1. ^bampla wyd. 1. ^ccontinue wyd. 1. ^dnostram następuje wyd. 1. ^{e-c}brak wyd. 1. ^fdicto wyd. 2. ^{g-g}pro onerique wyd. 3. ^hbrak wyd. 3. ⁱfirmie wyd. 3. ^jsacramentum wyd. 2.

6. ¹ Antoni Kazimierz Ostrowski h. Grzymala (1713—1784), od r. 1753 biskup inflancki, od 1758 koadiutor a 1763 ordynariusz wrocławski, od 1777 arcybiskup gnieźnieński i prymas (Korytkowski: *Arcybiskupi gnieźnieńscy*, t. 5, s. 97—150; Hanna Dymnicka-Wołoszyńska: *Ostrowski Antoni Kazimierz... w: Polski słownik biograficzny* (cyt. Pol. słow. biogr.) XXIV 540—546).

idem suffraganeus noster Gnesnensis, uti ferme¹ localis², nequeat commode solus per se in omnibus partibus amplissimae huius archidioecesis sufficere, ac in conferendis clero ordinibus, consecrandis ecclesiis, capellis, altaribus, administrando fidelibus sacramento³ Confirmationis, et in aliis muniis pontificalibus archiepiscopos Gnesnenses publicis curis et Regni negotiis distentos iuvare. Indeque incommodum adeundi longe dissitum locum residentiae dicti suffraganei Gnesnensis clero et populo plurimum evenire soleat.

Hinc nos ad occurrendum huic incommodo, et ut exactius vices nostrae ac successorum nostrorum archiepiscoporum Gnesnensium adimpleri valeant, alterum suffraganeum, utpote Loviciensem in hac archidioecesi nostra Gnesnensi, qui semper de gremio perillustrium reverendorum^k praelatorum et canonicorum almae ecclesiae¹ metropolitanae Gnesnensis per nos ac succedaneos nostros archiepiscopos Gnesnenses Sanctae Sedi Apostolicae nominaretur, ac per eandem Sanctam Sedem Apostolicam, episcopatu in partibus titulari insignitus, deputaretur et confirmaretur, circaque insignem collegiatam nostram ecclesiam in civitate Loviciensi resideret, et pontificalia ac alia episcopalia munia et officia exerceret, nobisque ac succedaneis nostris archiepiscopis Gnesnensibus adiumento esset, fundandum ac erigendum esse censuimus; uti quidem cum consilio et assensu¹ dictorum perillustrium reverendorum^m praelatorum et canonicorum totiusqueⁿ capituli ecclesiae nostrae metropolitanae Gnesnensis, fratrum nostrorum, ac salvo beneplacito Sanctae Sedis Apostolicae fundavimus et ereximus.

Eidemque novo suffraganeo Loviciensi pro dote et congrua sustentatione decanatum ecclesiae^o insignis collegiatae Loviciensis, secundam ibidem dignitatem, necnon ecclesiam parochialem in oppido Skierniewice³ (accedente ad id speciali consensu legitimi patroni dictorum decanatus et ecclesiae parochialis)^p cum omnibus suis bonis, fructibus, redditibus ac proventibus attinentiisque et pertinentiis^p (salvis modernis eorundem decanatus et ecclesiae possessoribus ad cessum vel decessum ipsorum) pariter cum consilio et assensu praefati reverendissimi capituli ecclesiae nostrae metropolitanae Gnesnensis ac salvo beneplacito

^k reverendissimorum wyd. 3. ¹ nostrae następuje wyd. 3. ³ consensu wyd. 1. ^m reverendissimorum wyd. 1 i 3. ⁿ totius wyd. 1—2. ^o brak wyd. 1—2. ^{p-p} brak wyd. 1. ^{q-q} brak wyd. 1—2. ^r et wyd. 1—2. ^{s-s} praedictae ecclesiae wyd. 1—2. ^t eorumque wyd. 3. ^u perpetuo wyd. 3.

² Prymas Ostrowski przesadzał, kiedy mówił o ciągłym rezydowaniu sufraganów gnieźnieńskich przy katedrze. Właśnie aktualny jego sufragan (Jan Karski w latach 1771—1784) w Gnieźnie rzadko przebywał (Korytkowski: *Pralaci i kaniolicy*, t. 2, s. 232—237).

³ Skierniewice, miasto arcybiskupów w woj. rawskim, rezydencja, w której prymasi najczęściej przebywali na przestrzeni XVII i XVIII w.

Sanctae Sedis Apostolicae, in perpetuum univimus et incorporavimus; ^q-praedictumque novum suffraganeum Loviciensem stallum in choro et vocem in capitulo suprafatae insignis collegiatae Loviciensis cum plenitudine iuris habere debere censuimus et declaravimus^{-q}.

Titulum quoque praepositi⁴ seu rectoris praefatae parochialis ecclesiae in Skierniewice extinximus ac^r suppressimus et curam animarum^s-in praedicta ecclesia parochiali^s per mansionarios eosque^t vicarios perpetuos^u, ab ipsis suffraganeis Loviciensibus praesentandos, exerceri ordinavimus, prout fundamus, erigimus, unimus, incorporamus, ^v-censemus, declaramus^{-v}, extinguimus, supprimimus et ordinamus, roburque ^w-perpetuae firmitatis^{-w} ad praemissa adicimus per praesentes litteras nostras perpetuo ac in aevum valituras, quas in omnem meliorem fidem, ^x-firmiusque ac evidentius^{-x} testimonium manu nostra^y subscripsimus^z sigilloque nostro communiri iussimus. Datum Skierniewicis die 6-ta mensis iunii a. D. 1781-mo. Antonius archiepiscopus. Pieczęć opl. wystawcy.

7

Rzym, 12 listopada 1781

Kongregacja Konsystorialna, reprezentowana (w nin. dokumencie) przez swojego sekretarza Piotra Marię Nizronus'a, referującego papieżowi (Piusowi VI) przedstawioną w dok. 6 prośbę arcybiskupa gnieźnieńskiego Antoniego Kazimierza Ostrowskiego, dotyczącą erekcji drugiego sufragantu archidiecezji z siedzibą w Łowiczu, z polecenia wspomnianego papieża — który po zapoznaniu się z dokumentacją w tej sprawie, dostarczoną przez nuncjusza w Polsce (J. A. Archetti), wyraził na to zgodę oraz nakazał wysłać do petenta (prymasa Ostrowskiego) nin. dekret i wciągnąć jego treść do akt tejże kongregacji — załatwia pozytywnie wiadomą prośbę. Dekret reasumuje wyrażone w dok. 6 powody utworzenia sufragantu łowickiego, omawia obowiązki ciężące na nowym biskupie sufraganie, wreszcie wylicza jego uposażenie, pochodzące głównie z pralatury dziekańskiej w kapitule łowickiej i parafii Skierniewice.

Or. AAG, B: Akta kapituły metrop., vol. XXVI — dok. perg. wszyty, po k. 33.

Kop. 1 (współcz. z or.). AAG, B-1: Kopiarusz dokumentów prow. od

^{v-v} brak wyd. 1—2. ^{w-w} perpetuum firmitatum wyd. 3. ^{x-x} firmisque ac evidens wyd. 3. ^y propria następuje wyd. 1. ^z subscribimus wyd. 1.

⁴ Kościół parafialny w Skierniewicach wyniósł do godności prepozytury w r. 1480 abp Jakub Sienieński (AAG, B-6: Kopiarusz dokumentów sporz. w XVI w., k. 179—180).

końca XVI do poł. XIX w., s. 328. Tytuł: Gnesnen. Erektionis secundi suffraganeatus ac unionum.

2 (współcz. z or.). AKŁ: Akta kapituły, vol. X, s. 458—459. Tytuł: Gnesnensis erectionis secundi suffraganeatus ac unionum.

Wyd. Kwiatkowski: Kapituła w Łowiczu, s. 573.

[Sacra Congregatio Consistorialis] Quum r.p.d. Antonius Casimirus Ostrowski¹ archiepiscopus Gnesnensis Sanctissimo Domino Nostro² humiliter supplicaverit³, ut attenta maxima suae dioecesis amplitudine, novum^a "constituere dignaretur"^a suffraganeum, qui in civitate Lovicii pontificalia aliaque pastoralia munia obire posset^b, eadem Sanctitas Sua ad mei infrascripti relationem, diligenter inspecto processu⁴ a r.p.d.

7. ^a—^a dignaretur constituere kop. 1. ^b possit wyd. ^c eodem wyd.
^d brak wyd. ^e Hizronus wyd.

7. ¹ Antoni Kazimierz Ostrowski — jak przyp. 1 w dokumencie 6.

² Papież Pius VI, który rządził Kościołem w latach 1775—1799.

³ Nie znam treści pisma przewodniego abpa Ostrowskiego, z którym wysłał on do Rzymu względnie doręczył nuncjuszowi w Warszawie jeden egzemplarz dokumentu erekcyjnego sufraganatu łowickiego z 6 VI 1781.

⁴ Mowa o materiałach pn. Processus r. d. Gasparis Szajowski ecclesiae metropolitanae Gnesnensis canonici dandi in suffraganeum Lovicensem r. d. archiepiscopo Gnesnensi, necnon super amplitudine archidioecesis Gnesnensis ac super fructibus decanatus in ecclesia collegiata Lovicensi ac parochiali Squierniewicensi, 1781, przechowywanych w Rzymie w Archivum Secretum Vaticanum (skrót ASV), w serii akt Processus Consistoriales (skrót Proc. Cons.), vol. 181, k. 280—296.—Zatem pierwszym sufraganem łowickim zostawał ks. Kasper Szajowski h. Sulima, nobilitowany w r. 1777, dr ob. prawa, posiadacz kilku beneficjów, z których najważniejszymi były kanonie metropolitalna i włocławska. Zagwarantowaną mu w dok. 6—7 dziekanie łowicką posiadał dopiero w r. 1785, albowiem trzymał ją aż do śmierci starszy kolega, sufragan gnieźnieński Jan Karski. W l. 1782—1784 był z nominacji prym. Ostrowskiego administratorem gen. archidiecezji. Zmarł w Łowiczu 26 VI 1802 (Korytkowski: Pralaci i kanonicy, t. 3, s. 56—60; Wieteska: Katalog pralatów i kanoników, s. 123—125).

Z nin. rozdziałem statutów kapituły łowickiej istotnie łączą się tylko 3 dokumenty związane z sufraganem i pralatem dziekanem łow. Szajowskim, publikowane jako nry 6—8. Jednak nieco luźniej wiąże się z tą sprawą kilkanaście. Ok. 5 VII 1784 zostały one wpisane do 2-go tomu akt administratorskich bpa Szajowskiego w archidiecezji, lecz po ich spaleniu w r. 1944 w Warszawie pozostał z tego tylko krótki regest pn. *Ingrossantur iura et documenta suffraganeatus Loviciensis* (Regesty akt arcybiskupów, s. 281).

Od roku przeto 1944 względna ich całość znajduje się tylko w X vol. akt kapituły łowickiej na s. 450—470 (pod r. 1785), wciągnięta tam już to z oryginałów, już z akt kapituły metropolitalnej albo z akt administratorskich Szajowskiego. W porządku chronologicznym tak się przedstawiają:

1) Kapituła metrop. gnieźnieńska wyraża (Gniezno, 28 IV 1781) zgodę na utworzenie przez abpa Ostrowskiego sufraganatu łowickiego (Akta kapituły łow., vol. X, s. 451, 455);

apostolico Poloniae nuntio⁵ de mandato eiusdem Sanctitatis Suae super causis eiusmodi erectionis confecto, alium concessit suffraganeum ad preces archiepiscopi pro tempore ecclesiae Gnesnensis deputandum, qui eidem archiepiscopo ad exercenda pontificalia et alia, quae ad munus pastorale pertinent implenda, in praedicta civitate Lovicii, in qua novus episcopus suffraganeus residere tenebitur, adiumento esse possit; cum congrua pro novi suffraganei sustentatione, tam super redditibus decanatus, quae est secunda dignitas collegiatae Loviciensis de iure patronatus laicali, patroni attento assensu, quam super fructibus praepositurae

2) Prymas Ostrowski, za zgodą kapituły gnieźn. i pod warunkiem otrzymania przyzwolenia papieskiego, eryguje (Skierniewice, 6 VI 1781) sufraganat łow. (tamże, s. 456—458);

3) Papież Pius VI — poprzez swoją Kongregację Konsystorialną — udziela (Rzym, 12 XI 1781) abpowi Ostrowskiemu beneplacitum na erekcję sufraganii łow. (tamże, s. 458—459);

4) Tenże papież — również za pośrednictwem wspomnianej kongregacji — zatwierdza (Rzym, 12 XI 1781) kan. K. Szajowskiego, kandydata prymasowskiego, na sufr. i dziek. kapituły łow. (tamże, s. 459—460);

5) Papież Pius VI wystawia (Rzym, 10 XII 1781) K. Szajowskiemu bullę na biskupa tyt. Larandy i sufragana łow. (tamże, s. 460—466);

6) Abp Ostrowski zwraca się (Skierniewice, 22 V 1782) do kapituły łow., ażeby instalowała bpa Szajowskiego na swego dziekana — zob. p. 10 (dok. znany tylko z kopiariusza łowickiego, s. 763—764 i sumariusza ks. Librowskiego, nr 148);

7) Prym. Ostrowski dopuszcza na terenie swej archidiecezji (Skierniewice, 8 VI 1782) wykonanie bulli prowizyjnej pap. Piusa VI dla bpa Szajowskiego (tamże, s. 466—467);

8) Biskup chełmski Maciej Grzegorz Garnysz zaświadcza (Warszawa, 15 VI 1782), że w dn. 19 V 1782, razem z innymi, konsekrował w Skierniewicach K. Szajowskiego na biskupa (tamże, s. 467—468);

9) Kapituła gnieźnieńska dokonuje (Gniezno, 3 II 1785) — już po śmierci abpa Ostrowskiego, a w czasie rządów prym. M. J. Poniatowskiego — rewizji dokumentów erekcji sufraganatu łowickiego i nominacji na niego Szajowskiego (tamże, s. 468—470), a w dn. 17 II 1785 poleca wpisanie ich do swoich akt (tamże, s. 469—470);

10) Wreszcie kapituła łowicka, po dokonaniu (Łowicz, 18 III 1785) rewizji dokumentów odnoszących się do inkorporacji swej prałatury dziekańskiej dla tamt. sufraganii (tamże, s. 450—551), dopiero tegoż dnia dokonała instalacji bpa Szajowskiego na wolną już dziekanię łowicką (tamże, s. 451—456).

Także kapituła metrop. gnieźnieńska posiadająca udział w administrowaniu tut. archidiecezją, co odnosiło się również do kolegiat i ich kapituł, która wyraziła zgodę prym. Ostrowskiemu na erekcję sufraganatu łowickiego oraz wcielenie do jego uposażenia tamt. dziekanii i parafii Skierniewice, podobnie wciągała do akt własnej działalności dokumenty związane z owymi sprawami. Znajdują się one przeważnie pod r. 1785 i 1786, w t. XXV i XXVI tychże akt.

W końcu 4 odpisy ważnych dokumentów odnoszących się od sufraganii i dziekanii łowickiej (a tym samym bpa Szajowskiego) mieszczą się w kopiariuszu B-1 kapituły w Gnieźnie, na s. 326—329.

⁵ Arcybiskup J. A. Archetti.

ecclesiae parochialis in Skierniewice⁶, cuius titulum rectoris seu praepositi, licet pariter de iure patronatus laicali, attento eidem^o libero per patronum praestito consensu, perpetuo suppressit, ea tamen lege et conditione, ut in posterum animarum cura in praedicta parochiali ecclesia per vicarios perpetuos exerceatur; praedictumque decanatum necnon praefatam parochialem ecclesiam praedicto novo suffraganeatui perpetuo itidem univit, mandavitque expediri decretum ac referri inter acta Sacrae Congregationis Consistorialis. Datum Romae hac die 12ª novembris 1781. Pieczęć wystawcy. Petrus M[ari]a Nizronus^o Sac. Congregationis Consistorialis secretarius.

8

Rzym, 12 czerwca 1786

Kapituła metropolitalna gnieźnieńska, która (w dn. 28 IV 1781) udzieliła abpowi A. K. Ostrowskiemu zgody na utworzenie w archidiecezji sufragantu łowickiego również pod tym warunkiem, że kandydat arcybiskupi na to stanowisko będzie wzięty z jej grona, co przyjął wspomniany prymas i wyraził w dokumencie erekcyjnym owej sufraganii (z 6 VI 1781 — por. nr 6), poczuła się nieco zaniepokojona, kiedy nie zauważyła tej klauzuli w brewe papieskim (z 12 XI 1781) pozwalającym arcybiskupowi na powołanie do życia wzmiankowanego sufragantu. Kiedy na domiar złego w kwietniu 1785 r. rządy w archidiecezji (po śmierci prym. Ostrowskiego) objął nowy arcybiskup — M. J. Poniatowski, pod adresem którego część jej członków wypowiedała różne obawy, kapituła gnieźnieńska, nie znany mi pismem, przypuszczalnie na początku r. 1786, powołując się na powyższą zgodę, prosi papieża (Piusa VI) o zatwierdzenie jej dawniejszej umowy z prym. Ostrowskim. Papież, dokładnie zaznajomiony z tą sprawą przez sekretarza Kongregacji Konsystorialnej, zatwierdza ten warunek oraz zobowiązuje następnych arcybiskupów gnieźnieńskich, ażeby po ewent. rezygnacji, awansie lub śmierci aktualnego sufragana łowickiego (Szajowskiego) przedstawiali mu na ten urząd tylko kandydata z grona kapituły metropolitalnej. Ponadto tenże papież poleca wysłać (do Gniezna) w tej kwestii odpowiedni dekret, a jego treść wpisać do akt wiadomej kongregacji.

Or. nie znany.

Kop. (współcz. z or.). AAG, B-1: Kopiarz dokumentów pisany od końca XVI do poł. XIX w., s. 329. Tytuł: Gnesnen. Approbationis conventionis.

⁶ Skierniewice — jak przyp. 3 w dok. 6.

Quum ad preces immediati praedecessoris¹ moderni² archiepiscopi Gnesnensis Sanctissimus Dominus Noster³ per consistoriale decretum sub datum die 12 mensis novembris anni 1781 per apostolicas litteras sub plumbo expeditum⁴, attenta maxima ipsius dioecesis amplitudine, alium concesserit suffraganeum ad supplicationem archiepiscopi pro tempore ecclesiae Gnesnensis deputandum, qui eidem archiepiscopo ad exercenda pontificalia et alia, quae ad illius pastorale pertinent implenda in civitate Lovicii, ubi novus episcopus suffraganeus residere tenebitur, adiumento esse possit; cumque Capitulum et canonici eiusdem metropolitanae ecclesiae humiliter eidem Sanctitati Suae, attento consensu ab eodem archiepiscopo Gnesnensi alias praestito⁵, supplicavit⁶, ut post cessum vel decessum moderni suffraganei Loviciensis⁷ perpetuis futuris temporibus suffraganeus Loviciensis a r.p.d. archiepiscopo Gnesnensi pro tempore existenti Sedi Apostolicae nominandus assumendus sit de gremio eiusdem Metropolitanae Ecclesiae Gnesnensis Capituli; eadem Sanctitas Sua, attentis expositis, ad mei infrascripti relationem benigne decrevit, ut attenta conventionem seu conditione a Capituli Gnesnensis in congregatione capitulari suimet favore reservata in actu erectionis supradicti suffraganeatus, post cessum vel decessum moderni suffraganei Loviciensis perpetuis futuris temporibus archiepiscopus Gnesnensis pro tempore existens suffraganeum Loviciensem Sedi Apostolicae nominandum ex gremio Capituli ipsius Metropolitanae Ecclesiae Gnesnensis assumi debeat⁸. Mandavitque expediri decretum ac referri inter acta Sacrae Congregationis Consistorialis. Datum Romae hac die 12 mensis iunii [anno] millesimo septingentesimo octogesimo sexto. P⁹.

8. ¹ Antoni Kazimierz Ostrowski — jak przyp. 1 w dokumencie 6.

² Michał Jerzy Poniatowski h. Ciołek (1736—1794), brat króla, kolejno biskup tyt. cydoński i koadiutor plocki (od r. 1773), tamt. ordynariusz (1774), administrator diec. krakowskiej (1775), arcybiskup gnieźnieński i prymas (1785). (Korytkowski: Arcybiskupi gnieźnieńscy, t. 5, s. 151—214).

³ Papież Pius VI — jak przyp. 2 w dok. 7.

⁴ Mowa o dokumencie 7 i może o dok. zasygnalizowanym w numerze 7, przyp. 4, p. 4.

⁵ Odwołanie się do dokumentu 6 i może aktu zasygnal. w num. 7, przyp. 4, p. 1.

⁶ Dotąd nie odszukałem tego pisma.

⁷ Biskup Kasper Szajowski — zob. dok. 7, przyp. 4.

⁸ Układ zawarty pomiędzy arcybiskupami a kapitułą metropolitalną, mocą którego kanonik gnieźnieński zostawał sufraganem łowickim, a jako taki kolejno pralatem dziekanem tamt. kolegiaty, nie tylko usuwał (w tym przedmiocie) nieporozumienia między prymasami a ich senatem gnieźnieńskim, ale również rozszerzał uprawnienia kapituły gnieźnieńskiej wobec świętej kapituły w Łowiczu.

⁹ Pisarz kopiarza gnieźnieńskiego opuścił w tym przypadku imię i nazwisko sekretarza kongregacji, które brzmiało jak w dok. 7: Petrus Franciscus M[ari]a Nizronus, ograniczając się do postawienia litery P.

Plan redukcji prebend z lat 1800—1802

I. Treść i przekazy źródłowe

1. Treść (regest) złożonego dokumentu: Ignacy Krasicki arcybiskup gnieźnieński, legat urodzony etc. widząc jak z powodu zaboru majątków kościelnych przez rząd pruski oraz inflacji ubożej instytucje duchowne — na prośbę kapituły łowickiej, w której imieniu występuje głównie jej kanonik, a jednocześnie wpływowy audytor gen. kurii arcybiskupiej Grzegorz Zachariaszewicz — przystępuje w końcu 1800 r. do zniesienia niektórych prebend w tejże kapitule. Przebiegając przeto w krótkości historyczny rozwój tamtejszych pralatur i kanonii oraz powołując się na przygotowywanie podobnej redukcji w kapitule metropolitalnej gnieźnieńskiej, proponuje (z inicjatywy miejscowej kapituły) zniesienie świeżo wakującej pralatury kustosa oraz dwóch najslabiej uposażonych kanonii: funduszu Karsznice i Mastki. Na miejsce trzech zniesionych prebend gremialnych (rzeczywistych) obiecuje on zamianować spośród niższego duchowieństwa kolegiaty 3 kanoników honorowych.

Przygotowany w ten sposób w Łowiczu (w imieniu arcybiskupa) projekt przesyła mu na początku 1801 r. tamt. kapituła do Berlina, gdzie przebywał. Krasicki zdążył go jeszcze przed śmiercią (która nastąpiła tamże 14 III 1801) wręczyć rządowi pruskiemu do zatwierdzenia. Po zgonie arcybiskupa tenże rząd, za pośrednictwem swej Kamery Warszawskiej, pismem z 28 VI 1802 prosił kapitułę łowicką o pewne uściślenia treściowe w dokumencie i złożenie podpisów jej członków pod redakcją planu. Omawiany projekt składa się z XXVI punktów. Prałaci i kanonicy łowiccy podpisali go na swym tygodniowym zebraniu (20 IX 1802). Plan ten wysłała tutejsza kapituła, znowu przez Kamery Warszawską, do Berlina, gdzie zatwierdził go 9 XI 1802 król Fryderyk Wilhelm III, o czym powiadomił kapitułę pismem z 12 XI tr., pewnie również przez Warszawę, minister de Voss.

2. Przekazy źródła:

Or. nie znany.

Kop. 1. AKŁ: Akta kapituły, vol. XI, s. 474—484. Tytuł: Capitulum Loviciense reductionem gremii sui optat, cuius reductionis planum in statu quo ingrossatur; s. 484—485; Approbatio eiusdem plani per Supremum Provinciale Departamentum.

2. AKŁ: *Privilegia Capituli Loviciensis* sprzed r. 1810, s. 807—824. Tytuł: 1802. Planum reductionis personarum Cap. Lovic.

3 — wyk. ok. 24 I 1803 przez kapitułę łowicką dla kapituły metropolitalnej (zob. niżej w punkcie II,1,b), nie odzyskana w Gnieźnie.

4 — sporz. ok. 21 XII 1809 przez kapitułę łow. dla abpa I. Raczyńskiego (por. dok. 10, p. I,1,b), nie odnaleziona w Gnieźnie.

Reg. Librowski: *Sumariusz kapituły w Łowiczu*, nr 166.

II. Kapituła metropolitalna dochodzi swych praw wobec kapituły łowickiej

Kapituła metrop. w Gnieźnie, mimo faktu, że zazwyczaj kilku jej członków zasiadało równocześnie w gronie kapituły łowickiej, dowiedziała się o omawianym projekcie redukcyjnym dopiero po jego zatwierdzeniu przez władze państwowe. Wtedy to mocno zareagowała na owo wydarzenie — wysuwając wobec kapituły łowickiej argument ogólny, że ta porządziła się w tak ważnej sprawie bez jej

wiedzy oraz szczegółowy, iż ta pogwałciła wyłączne jej uprawnienie do sufraganii, a przez nią także dziekanii w Łowiczu. Kiedy zaś w tych okolicznościach odżyły dawniejsze animozje (jako że kapituła łowicka będąc w tym okresie dziejów bliżej prymasów Polski uzyskała od nich różne przywileje przysługujące przedtem tylko gnieźnieńskiej), kapituła metropolitalna poczęła nawet wysuwać domysły, iż wiadomy projekt redukcji kanonii, stanowiący jakiś aspekt statutowo-organizacyjny korporacji łowickiej, przeprowadzał Łowicz z władzami pruskimi na własną rękę dopiero po śmierci abpa Krasickiego.

1. Pierwsza wymiana listów:

Gniezno, 7 stycznia 1803

a. Kapituła metropolitalna gnieźnieńska prosi kapitułę kolegiaty w Łowiczu o przysłanie jej urzędowego odpisu swego planu redukcji prebend kanonickich.

Or. nie znany.

Kop. AKŁ: Akta kapituły, vol. XI, s. 485. Tytuł: Litterae Illrmi Capituli Metr. Gnesnensis respectu communicandi plani reductionis personarum Capituli Loviciensis.

Per illustres, Reverendissimi et Admodum Reverendi Domini, Fratres Observandissimi! Mając wiadomość o planie ułożonym przez WWMC Panów z redukcji funduszów Prześ. Kolegiaty Łowickiej upraszamy Ich, abyśmy mogli tenże plan mieć urzędownie od WM Panów nadesłany. Pochlebiamy sobie, że nam ta czynność nie będzie odmówiona, której oczekując wyznajemy się być z winnym uszanowaniem Perillustrum, Reverendissimarum et Admodum Reverendarum Dominationum Vestrarum — addictissimi ex corde fratres praelati et canonici metropolitani Gnesnenses. Z Gniezna, 7 ianuarii 1803. Iosephus Gembarth¹ primicerius Gnesnensis, praeses capituli.

Łowicz, 24 stycznia 1803

b. Kapituła świętej kolegiaty w Łowiczu, przesyłając kapitułę metropolitalnej gnieźnieńskiej urzędową kopię ustalonego z władzami krajowymi projektu redukcji swoich niektórych prebend, podaje we wprowadzeniu dzieje owego układu. Przedstawiają się one następująco: Inicjatorem planu była kapituła łowicka. Główne zarzysy projektu omówił w Berlinie z ministrem spraw wewnętrznych i religijnych abp Krasicki. Kiedy zaś czystopis dokumentu nadszedł z Łowicza do Berlina, celem podpisania go przez arcybiskupa i sfinalizowania, tenże hierarcha był już bliski śmierci i wiadomej akcji nie dokończył. Po jego zgonie kapituła łowicka chciała odłożyć załatwienie sprawy do czasu objęcia rządów przez nowego ordynariusza. Jednak później uległa naciskowi wspomnianego ministra, który postugiwał się w dalszych pertraktacjach z nią urzędem departamentalnym w Warszawie i prowincjonalnym (Prus Południowych) w Poznaniu. Uzupełniony w ten sposób dokument, nie różniący się jednak wiele od początkowego swego brzmienia, kapituła w końcu podpisała i przyjęła. Zgodę kapituły metropolitalnej na ten układ, której nie zdążył pozyskać abp Krasicki, będzie mógł wyjednać jego prawowity następca.

9. ¹ Józef Gembart h. Jastrzębiec (1743—1821), wtedy m.in. prałat prymicer czyli kantor gnieźnieński (i jako taki przewodniczył kapitule zwykłej, na której zredagowano list do Łowicza) oraz kanonik łowicki; od r. 1814 biskup tyt. patareński i sufragan gnieźn. (Korytkowski: Prałaci i kanonicy, t. 2, s. 50—52, 635; Więteska: Katalog prałatów i kanoników, s. 123).

Or. nie znany.

Kop. AKŁ: *Acta capituly, vol. XI, s. 485—487. Tytuł: Responsum Capituli Loviciensis ad easdem et communicatio plani.*

[485] Illustrissimi ac Reverendissimi Domini, Domini Clementissimi! Plan przyszłej redukcji osób kapituły naszej, którego JWW Panowie Dobrodzieje w liście swym de 7 praesentis kopii nadesłania żądacie, był najprzód od śp. księcia arcybiskupa Krasickiego² JKMci³ przez jego ministerium w zasadach swych prezentowany i od tegoż pochwalony. Lecz gdy już do rozciągnięcia tegoż in forma statuti przychodziło, i gdy tenże statut redukcji do śp. księcia jmści podpisu do Berlina⁴ przez pocztę od jwj. księdza infułata, audytora⁵ jego był odesłany, zastał w śmiertelnych słabościach księcia i przez to nie był od niego podpisany. [486] Po jego śmierci przez reskrypt Kameralny Warszawski⁶ rekwirowana była kapituła nasza, aby względem planu redukcji od zmarłego księcia ułożonego myśl swoją oświadczyła. Na który to reskrypt odpisując kapituła nasza upraszała prześ. kamery, iż gdy statut ten dla zapadłej śmierci księcia nie mógł być od niego podpisany, a z prawa duchownego in Concilio Tridentino⁷ redukcja takowa pod powagą episcopi loci ordinarii czynić się musi, przetoż prosi kapituła nasza, aby ten interes usque ad plenam sedem archiepiscopalem był odłożony. Po tej odpowiedzi naszej drugą wyraźniejszą rekwizycją kameralną w imieniu ministerii regii odebraliśmy, abyśmy pomimo wakującej jeszcze stolicy arcybiskupiej (dla wcześniejszego przygotowania rzeczy), deklaracją naszą względem przyszłej redukcji unanimitate aut pluralitate niezwłocznie nadesłali. Temu więc rozkazowi powtórnemu władzy krajowej posłuszni być musieliśmy. A tak wypisawszy per extensum tenże sam statut, jaki był co do istotnych swych punktów przez śp. księcia ministerio regio w planie podany, na końcu onego akces nasz podpisałiśmy. Który odebrawszy od nas prześ. kamera, odesłała Prowincjonalnemu Departamentowi⁸, a ten swoją imieniem króla przydawszy do niego confirmacją, odesłał go prosto do nas na powrót.

Z tego to planu całkowitego cum suis adiunctis wierną kopiją JJWW Panom Dobrodziejom tu przyłączyć podług Ich żądania mamy honor. W tymże planie, ante punctum I eiusdem, ostrzeżone jest wyjednanie konsensu Illustrissimi Capituli Metropolitanani. Lecz gdy do wyjednania jego śp. księciu arcybiskupowi śmierć przeszkodą stała się, przetoż nie wątpiemy, iż jego na stolicę arcybiskupią, da Bóg, następca przy potrzebnej de iure, auctoritate sua loci ordinaria ad mentem Concilii Tridentini, legalizacji tegoż planu rzeczzonego konsensu od Prześ. Kapituły JJWW Panów Dobrodziejów zasiągnąć nie omieszka.

Nam zaś nie zostaje jak tylko polecając się JJWW Panów Dobrodziejów względem wyznać, iż zostajemy na zawsze z głębokim uczczeniem. Illustrissima-

² Ignacy Krasicki h. Rogala (1735—1801), kolejno biskup tyt. Uranopolis i koadiutor warmiński (1766), jeszcze w tym roku książę biskup na Warmii, wreszcie arcybiskup gnieźnieński (1795), ale już bez tytułu prymasa i pierwszego księcia (Korytkowski: *Arcybiskupi gnieźnieńscy*, t. 5, s. 215—252; Zbigniew Goliński: *Krasicki Ignacy Błażej Franciszek...* w: *Pol. słow. biogr.* XV 144—149).

³ Fryderyk Wilhelm III Hohenzollern, król pruski w latach 1797—1840.

⁴ Berlin, stolica Królestwa Pruskiego.

⁵ Grzegorz Zachariaszewicz prepozyt infułat najpierw kamieński, a następnie łaski i audytor gen. kurii abpa Krasickiego — zob. wyczerpująco w numerze 10.

⁶ Kamera Warszawska — urząd jednego z trzech departamentów pruskich, na które zostały podzielone w r. 1795 ziemie polskie nazwane Prusami Południowymi.

⁷ Sobór Trydencki obradował w l. 1545—1563.

⁸ Departament prowincjonalny Prus Południowych miał siedzibę w Poznaniu.

rum ac Reverendissimarum Dominationum Vestrarum obsequentissimi [487] — Capitulum Ecclesiae Insignis Collegiatae Loviciensis. Felix Wodziński⁹ archidiaconus manu propria. Lovicii, die 24 ianuarii 1803.

2. Druga wymiana korespondencji:

Gniezno, 6 maja 1803

a. Kapituła metropolitalna gnieźnieńska przedstawia świętej kapitule kolegiackiej w Łowiczu swoje niezadowolenie i zastrzeżenia odnośnie wiadomego projektu redukcji pewnych prebend w tamtejszej kapitule, stanowiącej część statutów tejże korporacji. Kapituła gnieźnieńska pozostawia w gestii instytucji łowickiej ogół jej zagadnień statutowych, w których przecież z racji własnej pozycji w archidiecezji mogłaby zabierać głos; tym bardziej kiedy uważa, iż kapituła łowicka zataiła przed chorym abpem Krasickim w planie statutu redukcyjnego uprawnienia korporacji gnieźnieńskiej w Łowiczu. Przypuszcza nawet, że Krasicki nie podjąłby się zainicjowania wobec rządu berlińskiego prośby łowickiej, gdyby o wszystkim wiedział. Kapituła metropolitalnej chodzi jedynie o naruszenie jej wyłącznego prawa do pralatury dziekańskiej w Łowiczu, złączonej z sufraganią łowicką, której posesorem według dokumentów z lat 1781—1786 (nr 6—8) powinien być jeden z pralatów lub kanoników gnieźnieńskich. Tymczasem kapituła łowicka przygotowując swój statut redukcyjny, bez odniesienia się do metropolitalnej i nie zmuszona przez czynniki zewnętrzne, w artykule VII samowolnie przyznaje prawo do tejże sufraganii swoim członkom, a w art. XXIV pozbawia wspomnianego sufragana, jeżeliby pochodził nie z jej grona, dotychczasowej rezydencji w Łowiczu. Kapituła gnieźnieńska, powstrzymując się na razie od zanieśnięcia skargi do papieża czy władzy świeckiej, prosi by kapituła łowicka wyprostowała te sprawy na najbliższym swym posiedzeniu gen. (Zielonych Świątek) oraz wobec ministra de Voss.

Or. nie znany.

Kop. AKŁ: Akta kapituły, vol. XI, s. 527—531. Tytuł: Litterae Illrmi et Rndsmi Capituli Metropolitanani Gnesnensis et responsum ad easdem.

[527] Perillustres, Reverendissimi et Admodum Reverendi Domini, Domini Fratres Observandissimi! Pewną jest u siebie kapituła nasza metropolitalna gnieźnieńska, iż jej zgromadzeni teraz wszyscy WWMC Panowie na obrady swoje generalne¹⁰ przyznacie nie tylko słuszność, ale i delikatność, że w tak jawnym praw i przywilejów swoich pokrzywdzeniu, jakiego od Przes. Kapituły Ich Łowickiej świeżo doznawać jej przychodzi [528], unikając jeszcze wszelkich kroków do poszukiwania sobie gdzie przynależnej sprawiedliwości, odezwać się wprzód do braterskich WWMC Panów serc, a pełnych wspaniałości, sprawiedliwości i sentymentów, przedsięwzięła.

Lubo nie należy bynajmniej do kapituły naszej wchodzić ani rozstrząsać ułożenia planu redukcji tak osób kapitulnych, jako i innych ustaw, które się WWMC Panom uczynić sobie podobało, nigdy jednak ani pomyśleć o tym mogliśmy, aby Przesławna Kapituła WWMC Panów wiedzieć koniecznie nie powinna była, iż

⁹ Feliks Wodziński h. Jastrzębiec (1731—1812), dr teol. i ob. prawa, wtenczas m.in. archidiacon łowicki (a jako taki przewodniczył kapitule tygodniowej, na której ułożono list do Gniezna) oraz kanonik gnieźnieński (Korytkowski: *Pralaci i kanonicy*, t. 4, s. 330—331; *Wieteska: Katalog pralatów i kanoników*, s. 125—126).

¹⁰ Mowa o kapitule generalnej rozpoczynającej się we wtorek po Zesłaniu Du-cha Św.

kapituła nasza metropolitalna gnieźnieńska ma ius exclusivum do prelatury dziekani łowickiej i jej funduszu, wiecześnie sufraganom łowickim z grona naszego zawsze mającym być branyim zabezpieczone; że na mocy erekcyi sufragana łowickiego toż prawo kapitule naszej uroczyście przez Świętą Stolicę Apostolską przed lat dwudziestą przyznane i potwierdzone zostało, a od samejże Kapituły WWMC Panów przyjęte i utrzymywane aż dotąd było. A przeto nie mogliśmy sobie inaczej wnosić, tylko że WWMC Panowie układając dla kapituły swojej plan rzeczonyj redukcji, powinniście byli nienaruszenie fundusz dziekani do sufraganii łowickiej wcielony i kapitule naszej oddany in statu quo co do przywileju jego, na mocy erekcyi kapitule naszej służącego, nic względem niego nie stanowiąc, zostawić; a przynajmniej chcąc jakową w tej mierze uczynić odmianę, uwiadomiwszy wprzód kapitułę naszą, zdania jej i zezwolenia zasięgnąć. Co jednak gdy nie nastąpiło, ale przeciwnie, gdy najprzód Prześwietna Kapituła WWMC Panów, władzą dotąd nam nie znaną, osądziła nas bez nas; albowiem czyniąc w planie reformę statutów swoich, do sufraganii łowickiej w artykule VII prawo osobom tylko kapituły swojej przyznała, a o kapitule naszej metropolitalnej, że ona sama ma przywilej, aby podług erekcyi sufragana i dziekan łowicki z grona jej tylko osób był zawsze przez książąt arcybiskupów nominowany, ani wzmianki nawet nie położyła.— Gdy po wtóre w artykule XXIV tegoż swego planu sufragana i dziekana, gdyby nie był z jej grona wybrany, od rezydencyi jemu właściwej, poddając ją pod opycją oddaliła (co widocznie uwłóczy powadze biskupa), którą zawsze sufragana zwykł posiadać, a sprzeciwia się sprawiedliwości, aby wyręczając on arcybiskupa swojego i za niego różne prace tak w kościele kolegiaty, jako i w archidiecezyi podejmując, nie miał mieć stałej i [529] przyzwoitej dla skłonięcia swego przy kościele rezydencyi, ale ją w mieście najmować i wyszukać był przymuszony.— Gdy po trzecie w tymże planie redukcji Prześ. Kapituła WWMC Panów [podała], że końcem¹¹ potwierdzenia jego otrzymała zezwolenie kapituły naszej metropolitalnej, o które przecie ani się do kapituły naszej zgłosiła, owszem kapituła nasza o swoim w nim pokrzywdzeniu w ten czas się dopiero dowiedziała, kiedy on już od rządu był potwierdzonym.— Gdy na ostatek Prześwietna Kapituła Łowicka tak znaczne ubliżenie kapitule naszej w jej przywileju czyniąc, w tym ani od rządu, ani od kogokolwiek innego powodowaną nie była, ale motu proprio onoz przedsięwzięła, z tych więc wielorakich powodów odwołujemy się do świątłych samychże WWMC Panów sentymentów, czy może kapituła nasza metropolitalna na to wszystko milczeć! Czy nie powinna, owszem ubolewając nad pokrzywdzeniem swoim, o odwrócenie go od siebie wszelkich staranności przykładać?

Wszakże aniby był albowiem śp. książę arcybiskup Krasicki planu redukcji osób przez Prześ. Kapitułę WWMC Panów utworzonego, a sobie do Berlina (jak jest w tymże planie wzmiankowane) przesłanego pochwalał, ani też rządowi tym końcem okazywał, gdyby w nim wyrażono było, że do posiadania dziekani i sufraganii łowickiej na mocy jej erekcyi, od Ś. Stolicy potwierdzonej i nadanej, sama kapituła metropolitalna gnieźnieńska ma prawo jedyne; gdyż ten wiekopomnej pamięci godny książę arcybiskup, który tyle przychylności swojej okazał kapitule naszej dowodów, gdyby był i dostatecznie wiedział i w planie czytał o tak pięknym przywileju swojej kapituły (której był głową i której wszelkie prawa i przywileje dochowywać nienaruszenie przysięgą się obowiązał), nigdy by był na uchylenie tych bez zezwolenia naszego nie pozwolił, a co za tym idzie ani by planu rzeczonyj, chyba co do tego punktu poprawionego, do aprobacji rządowi podał.

¹¹ *Koniec w znaczeniu celu. W dokumencie redukcyjnym z r. 1812 (nr 10) użyto już dzisiejszego brzmienia tego samego pojęcia — cel.*

Toż samo rozumieć się powinno i o aprobacji tegoż planu Prześwietnej Kapituły WWMC Panów przez jw. ministra de Voss¹² uczynionej. Potwierdzonym on został, bo w nim ten plan o prawie i przywileju do wzmiankowanej sufraganii łowickiej, kapitule naszej służącym, żadnej wzmianki nie widząc, a przeciwnie o zezwoleniu niby na tenże plan z[e] strony kapituły naszej nastąpionym z opisu jego przekonywając się, praehabito ad in Capituli [530] Gnesnensis prout de iure consensu, nie miał przyczyny, aby nań potwierdzenia swego miał wstrzymać. Kapituła zaś nasza nie mając żadnej, przed takowym od rządu potwierdzeniem planu rzeczonego, o jego istności wiadomości, nie mogła żadnych z[e] strony pokrzywdzenia swego, w tymże planie co do przywileju sufraganii umieszczonego, do jw. ministra zanieść remonstrancyi.

A do tegoż czyliż to samej Prześwietnej Kapitułe Łowickiej nie powinno być ważnym interesem, aby jej prałat — sufragan biskup, dla utrzymania przyzwoicie powagi biskupiej, nie tylko był zawsze zaszczycony dostojnością najpierwszej kapituły, ale też oprócz właściwych funduszu i innych jemu służących intrat, i dochodami także, choć w małej części, kapituły naszej metropolitalnej zasilony?

Wreszcie kiedy WWMC Panowie actu teraz pięć osób w gronie naszym umieszczonych w swojej kapitule liczywie¹³, którzy wszyscy imiona wysokie, cnoty, talenta i zasługi posiadają, być więc może, że jo. książe arcybiskup którego z nich do sufraganii łowickiej weźmie¹⁴, a wtedy dogodzi się Ich chęciom i zadaniom. Ale też być może niezadługo, że oprócz sufragana żadnego innego w Kapitułe WWMC Panów, który by posiadał nadto prelaturę lub kanonię gnieźnieńską, nie znajdzie się, a w takim razie miło będzie kapitule naszej metropolitalnej, że na mocy przywileju swego przynajmniej jednego z konfratrów swoich w gronie WWMC Panów bliżej boku swego arcybiskupa dla łatwiejszego z nim w interesach kapituły porozumienia się znajdzie¹⁵.

Otóż to są powody, które nas zniewalają, abyśmy je prze[d]łożywszy wprzód WWMC Panom na generalne obrady zgromadzonym i zaufawszy Ich wspaniałości i sprawiedliwości cnotom jak najmocniej upraszali, ażebyście wyrokiem niniejszej kapituły generalnej, wyjąwszy i uwolniwszy od reformy planu swego fundusz dziekanii i sufraganii łowickiej, całkowicie go in statu quo co do przywilejów kapituły naszej i osobom jej wszystkim podług erekcyi jedynie służącego, zostawili raczyli; to jest nie tylko co do funduszu jego właściwego, ale też co do rezydencyi, dawniejszymi dekretami samychże WWMC Panów od opcyi zabezpieczonej, ile że ta rezydencyja kosztem znacznym przez jednego z dawniejszych dziekanów dla wygody swojej i swoich zapewne nadal następców była wystawiona.

Co gdy, jako się po wysokich i sprawiedliwych zdaniach WWMC Panów spodzie- [531] wamy, nastąpi, będziecie jeszcze WWMC Panowie raczyli uczynić o tym jw. ministrowi de Voss doniesienie i wyrazić przyczyny prawa i przywileju naszego, przez omyłkę może w planie swoim nie wspomnianego, dla której fundusz dziekanii i sufraganii łowickiej uroczyście od arcybiskupa i Ś. Stolicy Apostolskiej

¹² Minister pruski de Voss, bliżej nie znany.

¹³ Byli to prałaci i kanonicy: Józef Gembart, Ludwik Loga, Jan Siegel, Feliks Wodziński i Grzegorz Zachariaszewicz.

¹⁴ Rzeczywiście w r. 1809 sufraganiem łowickim został Grzegorz Zachariaszewicz — por. przyp. 5.

¹⁵ Przypuszczenie kapituły metropolitalnej szybciej się spełniło, niż to można było sądzić. Ostatnim członkiem kapituły gnieźnieńskiej, który posiadał stalle w kapitule łowickiej, był w r. 1816 — a więc jeszcze na dwa lata przed odłączeniem Łowicza z Gniezna do Warszawy — Daniel Ostrowski, w tym przypadku prałat dziekan i sufragan łowicki. Zasadniczy przypis o nim będzie w num. 10.

potwierdzony i kapitule naszej wieczyście zabezpieczony, od redukcji w planie swoim umieszczony wyjętym mieć słusznie przedsięwzięliście.— Takowa uczynność WWMC Panów, żadaną sprawiedliwość kapitule naszej przywracająca, uczyni pewno niemały honor i tej Ich Prześwietnej Kapitule, nie tykającej się cudzych przywilejów, powagę Ś. Stolicy Rzymskiej nienaruszoną zostawi, jak najściślejszą kapituły naszej z Ich Kapitułą harmoniję stwierdzi, uwolni nas wspólnie od wszelkich w rządzie świeckim, z pogorszeniem może wyniknąć mających rozróżnień, sporów i kosztów, a zniewoli tym pewniej kapitułę naszą, aby wcześniej wspólnie z przyszłym j. oświeconym arcybiskupem pasterzem swoim potrzebną z prawa planowi redukcji WWMC Panów przyłożyła aprobacją. Poleciwszy zatem tak oczywisty i prawny interes nasz Prześwietnej Kapitule WWMC Panów, mamy ukontentowanie zostawać z wysokim każdego z Nich w szczególności szacunkiem. Datum Gnesnae, die 6 maii 1803. Perillustrium, Reverendissimarum et Admodum Reverendarum Dominationum Vestrarum addictissimi ex corde fratres — praelati et canonici Ecclesiae Metropolitanae Gnesnensis. Malczewski¹⁶ p.m.G., praeses capituli.

Łowicz, 5 czerwca 1803

b. W odpowiedzi na list z 6 maja 1803 r. kapituła świętej kolegiaty łowickiej wyznaje wobec metropolitalnej kapituły gnieźnieńskiej, że nie poczuwa się do żadnej świadomej winy zarówno przy redagowaniu, jak i zatwierdzeniu z władzami świeckimi statutu dotyczącego zniesienia określonych swoich prebend. Jeżeli zaś wynikły w tym względzie ze strony kapituły gnieźnieńskiej jakieś podejrzenia, być może pochodzą one z odmiennej interpretacji niektórych słów. Kapituła łowicka pragnie złożyć niniejszy swój projekt w ręce przyszłego arcybiskupa, który niech zadecyduje o wiadomym planie, wysłuchując zarzutów strony gnieźnieńskiej i ewentualnej obrony korporacji łowickiej.

Or. nie znany.

Kop. AKL: Akta kapituły, vol. XI, s. 531—532. Tytuł: Responsum Capituli Loviciensis ad eadsem.

[531] Na list Jaśnie WWMC Panów Dobrodziejów pod dniem 6 świeżo zaszłego miesiąca w interesie redukcji osób kapituły tutejszej kolegiaty do nas pisany mamy honor z jak najprzyzwoitszym uszanowaniem odpowiedzieć, że lubo nie poczuwamy się, abyśmy w układach do wspomnianej redukcji w czymkolwiek przeciw pracom Prześwietnej Kapituły Metropolitalnej Gnieźnieńskiej przewinąć mieli, i dlatego zdaje się nam, że chyba z wyrazów nie dosyć może jasnych wyniknąć mogło jakie przeciw tymże podejrzenie. Abyśmy jednak dali z siebie jak najoczywistszy dowód naszego przywiązania, poważania i szacunku ku całej Prześw. JWWMC Panów Dobrodziejów Kapitule, z najmilszą chęcią poddajemy wszystkie tegoż układu wyrazy i znaczenia pod rozważę, rozstrząśnienie i całkowite zatwierzenie przyszłego, da Bóg, azaliż już niezadługo mianowanym być mającego jo. księcia jmsć arcypasterza naszego. Że bowiem z wyrażonego przepisu Zboru Trydenckiego apro-

¹⁶ *Franciszek Skarbak Malczewski h. Abdank (1754—1819), dr ob. prawa, wiedzy m.in. prepozyt kapituły gnieźnieńskiej (i jako taki przewodniczył zebraniu zwyktemu tejże instytucji, na którym zredagowano pismo do Łowicza). Po śmierci abpa Krasickiego został wybrany (1801) wikariuszem kap. czyli administratorem archidiecezji. W r. 1805 mianowany biskupem włocławskim (zatwierdzony w 1815), w 1818 — pierwszym arcybiskupem metropolitą warszawskim i prymasem Królestwa Kongr. (Korytkowski: Prałaci i kanonicy, t. 2, s. 587—592; Mieczysław Żywczyński: Malczewski (Skarbak-Malczewski) Franciszek... w: Pol. słow. biogr. XIX 279—280).*

bata arcybiskupia, za poprzedzonym JWWMC Panów konsensem konieczne jest nam potrzebna [532] do zamienienia wspomnianego układu w statut kanonicznie obowiązujący, więc i JWWMC Panowie Dobrodzieje przy wydaniu konsensu swego przed[ł]żyć będziecie mogli temu jo. pasterzowi to wszystko, co by Im się w tym układzie nie podobało. I on w instrumencie aprobacyi swojej wątpliwe, jeśliby jakie były tegoż układu wyrazy, objaśnić, i to urządzenie będzie mógł, co jemu samemu, za przed[ł]żeniem swjej Prześw. Metropolitalnej Kapituły z jednej, a wysłuchaniem tutejszej łowickiej z drugiej strony, będzie się zdawało najsprawiedliwszym, najpotrzebniejszym a oraz najzdolniejszym do utwierdzenia i umocnienia w sercach wszystkich JWWMC Panów Dobrodziejów tej szacownej dla nas miłości, na którąśmy jako dotąd zasługiwać starali się. Tak i odtąd na zawsze zarabiamy, a w tej poważaniu mamy szczęście zostawać. Illustrissimarum, Perillustrium, Reverendissimarum Dominationum Vestrarum humillimi et obsequentissimi — Capitulum Insignis Ecclesiae Collegiatae Loviciensis. Ioannes Siegel¹⁷ c.m.G. et Loviciensis, praeses capituli. Die 5 iunii 1803.

10

Przeprowadzenie redukcji w roku 1812

I. Przeciągający się okres przygotowawczy

1. Pierwsza wymiana korespondencji

Ciążeń, 13 grudnia 1809

a. *Ignacy Raczyński arcybiskup gnieźnieński, dowiedziawszy się od przedstawicieli swej kapituły metropolitalnej, że kapituła w Łowiczu ułożyła sobie w czasie wakansu archidiecezji, bez zgody wspomnianej, jakieś statuty, którymi się rządzi (a które według zdania kapituły gnieźnieńskiej powinny być unieważnione), wzywa korporację łowicką do dostarczenia informacji w tym przedmiocie, jak również egzemplarza owego statutu do swojego wglądu.*

Or. *nie znany.*

Kop. AKŁ: *Akta kapituły, vol. XII, s. 121. Tytuł dla obu części koresp.: Litterae a celsissimo principe Ignatio Raczyński archiepiscopo Gnesnensi ad Reverendissimum Capitulum Lovicense ratione plani reducendarum personarum capitularium eiusdem capituli ad revidendum transmittendi directae et Responsum ipsiusmet capituli ad Celsissimum Principem circa transmissionem dicti plani cum aliis annexis... Krótszy tytuł pierwszej części: Litterae Celsissimi Principis ad Capitulum.*

Perillustres, Reverendissimi Praelati et Canonici! Uwiadomiony przez delegacją od mojej p. kapituły metropolitalnej, iż P. Kapituła Łowicka ułożyła sobie jakieś statuta, którymi się rządzi; gdy tego bez konsensu kapituły metropolitalnej gnieźnieńskiej uczynić nie mogła, prosi przeto też kapituła, aby Kolegiata Łowicka do dawnych ustaw zwróconą została. Wzywam P. Kapitułę Łowicką, aby mię o tym informowała i statut przez siebie ułożony ad inspiciendum przysłała.

¹⁷ *Jan Siegel (1756—1822) dr teol., wtenczas kanonik gnieźnieński i prepozyt łowicki (a jako taki przewodniczył posiedzeniu, na którym ułożono odpowiedź do Gniezna). (Korytkowski: Pralaci i kanonicy, t. 3, s. 476—478; Wieteska: Katalog pralatów i kanoników, s. 123).*

Perillustrium DD Vestrarum addictissimus ex corde frater I. Raczyński¹ archiepiscopus Gnesnensis. Ciążeń², 13 decembris 1809.

Łowicz, 21 grudnia 1809

b. W odpowiedzi na pismo abpa Raczyńskiego z 13 grudnia, które wpłynęło do kancelarii adresata 19 tm., świętna kapituła łowicka, rozżalona nieustępliwą nagonką na nią kapituły metropolitalnej, powtarza z rezygnacją całą historię wiadomego planu redukcji kilku prebend w swojej kapitule. Zaczynając od udziału abpa Krasickiego w tej kwestii, kończy na podpisaniu dokumentacji, po uzupełnieniu całości przy ingerencji władz krajowych prowincji Prus Południowych. Ponieważ faktyczny autor tego planu — infułat Zachariaszewicz jest już wtedy sufraganem łowickim i zaufanym także abpa Raczyńskiego, kapituła delikatnie na niego zrzuca odpowiedzialność za powstanie dokumentu, który na nią ściągnął tyle kłopotów. Jednocześnie (dopiero teraz) dodaje, że owego projektu nigdy nie uważała za dzieło prawnie skończone, a to z powodu braku dlań zgody arcybiskupa i kapituły gnieźnieńskiej. Pod koniec przypomina Raczyńskiemu, że już 24 maja 1807 r., wysyłając swoich delegatów (prep. Siegla i kan. Jastrzębowski) z uszanowaniem homagiąlnym dla niego, wręczyła mu przez nich urzędową kopię tego statutu i prosiła o rychłe jego usankcjonowanie. Także obecnie, wysyłając arcybiskupowi żadaną dokumentację, ponownie prosi o ostateczną decyzję w tej sprawie.

Or. nie znany.

Kop. AKL: Akta Kapituły, vol. XII, s. 121—123 (125). Tytuł (krótszy) części drugiej: Responsum Capituli.

Koncept niepełny. AKL: Luźny akt dwukartkowy z 20 grudnia, od którego czystopis odbiega w treści.

Adres na kopercie (foris): Celsissimo, Illustrissimo, Excellentissimo ac Reverendissimo Domino, Domino Comiti Raczyński Principi Archiepiscopo Gnesnensi, Legato Nato, Administratori Dioecesis Varsaviensis, Ordinum Aquilae Albae et Rubrae necnon S. Ioannis Hierosolymitani Equiti, Domino Clementissimo — przez Słupcę w Ciążeniu. Interestra duchowne.

[121] Celsissime Princeps, Illustrissime, Excellentissime ac Reverendissime Domine! Powołani rozkazem JO Waszej Księżęcej Mości Dobrodzieja w liście Jego de 13 praesentis zawartym, abyśmy o statucie, jakoby przez nas samych wedle uczynionego JO Waszej Księżęcej Mości Dobrodziejowi od prześwietnej kapituły metropolitalnej gnieźnieńskiej doniesienia ułożonym, dali sprawę, czyniemy następujące tłumaczenie się. Iż kapituła nasza nie ma dotąd innego statutu nad ten, który w najpierwszych, jakie są dochowane, aktach kapitulnych znajduje się sub anno 1528. Do tego statutu następni arcybiskupi w swych dekretach reformationum dodawali różne modyfikacje i odmiany, jakowe do okoliczności czasów stosowne być sądzili. Ten statut i ordynacje arcybiskupów są jedynym prawidłem rządzenia się kapituły naszej. Skarga przeto na naszą kapitułę od prześwietnej kapituły metropolitalnej do JO Waszej Księżęcej Mości zanesiona w tym punkcie

10. ¹ Ignacy Raczyński h. Nałęcz (1741—1823), jezuita, biskup poznański (od r. 1793), arcybiskup gnieźnieński (1805/1807), administrator diec. warszawskiej. W r. 1818 zrezygnował z rozdrobnionej archidiecezji i powrócił do Jezuitów (Korytkowski: Arcybiskupi gnieźnieńscy, t. 5, s. 253—281).

² Ciążeń, wieś z kościołem par. w diec. poznańskiej (pow. pyzdrowski), główna rezydencja abpa Raczyńskiego.

podziwienia i żalości nas nabawia, gdy nie wiemy o jakich statutach, przez nas jakoby zdziałanych, chce rozumieć tak p. kapituła metropolitalna. Jeden tylko domysł w tej mierze nam przychodzi, czyli nie chce przez to wyrażać planu albo projektu do redukcji osób gremii capituli Loviciensis od śp. księcia arcybiskupa Krasickiego³ ułożonego. Jeśli ten domysł nasz prowadzi się tedy względem tego planu, JO Waszej Książęcej Mości Dobrodziejowi tłumaczemy się w następujący sposób.

Sp. książę arcybiskup Krasicki, najbliższy poprzednik JO Waszej Książęcej Mości, którego rzady w archidiecezyi naszej [122] na czasy pruskiego panowania przypadły, patrzący na zabór dóbr duchowieństwa całego tego kraju pod administracją skarbową podpadłych, i uważając zbytnią szczupłość kompetencyjów różnym duchownym korporacyjom swej archidiecezyi wyznaczonych (które to tak ściśle ograniczone dotąd trwają), nie mógł utaić swego ubolewania przed władzą krajową nad przykrym losem duchowieństwa. I tę swoją troskliwość poniósł aż przed samego wówczas panującego nad krajem monarchę⁴. Tam wystawiona była różnica między dawniejszą za czasów ostatnich polskich a tą, która po zaborze dóbr duchownych nastąpiła sytuacją. Z tych prze[d]łożeń wypadło, iż pozwolił monarcha śp. poprzednikowi tamże Waszej Książęcej Mości układać plany redukcji do mniejszej liczby osób różnych kapituł. Zatem wydane były rozkazy od króla do władz prowincjonalnych, aby te z pasterzami diecezjalnymi nosiły się względem układu planów do przyszłej redukcji osób kapituł metropolitalnej gnieźnieńskiej i naszej kolegiaty. Lecz w tym śmierć niewczesna jego zatamowała skutek redukcyjów, i gdy JO Wasza Książęca Mość obejmowałaś stolicę swą arcybiskupią, dzieła te zastałaś nie dopełnione.

Plan redukcji osób grona naszego po śmierci tego ostatniego arcypasterza i w czasie wakującej po nim stolicy był nam z rozkazu króla przez Kamerę jego wówczas Warszawską⁵ nadesłany, z niektórymi przez ministra rządzącego prowincją⁶ przydanymi odmianami i żądaniem, abysmy przejrzawszy go oświadczyli, czy go przyjąć gotowi byliśmy. My uznawszy, iż jest ten sam co do istoty, który książę Krasicki za życia swego nadać nam zamyślał, oświadczyliśmy, że go znamy zgodnym do życzeń naszych, a względem odmian niektórych proponowanych odwołaliśmy się do jwix. infułata a dziś sufragana łowickiego Zachariaszewicza⁷, który będąc audytorem przy boku śp. księcia Krasickiego, plan ten redukcji z woli jego układał. Łączemy tu kopije listu kamery, toż odpisu naszego

³ Arcybiskup Ignacy Krasicki — por. przyp. 2 w dokumencie 9.

⁴ Król Fryderyk Wilhelm III — zob. przyp. 3 w dok. 9.

⁵ Kamera Warszawska — por. przyp. 6 w dok. 9.

⁶ Zob. przyp. 8 i 12 w dok. 9.

⁷ Grzegorz Zachariaszewicz (1740—1814), dr teol. i ob. prawa, m.in. kanonik łowicki, od r. 1781 kanonik gnieźnieński fund. Jezierzany (i jako taki prepozyt infułat kamieński), opat komend. hebdowski, audytor gen. kurii abpa Krasickiego, kanonik gnieźn. f. Kłeco (i zarazem prepozyt infułat łaski). W r. 1808 mianował go abp Raczyński wiceadmin. diec. warszawskiej, w 1809 został biskupem tyt. koryckim (Coricensis) oraz sufraganem łowickim i dziekanem tamt. kapituły (Korytkowski: *Pralaci i kanonicy*, t. 4, s. 376—382; *Wieteska: Katalog prałatów i kanoników*, s. 119—123).— W tym miejscu najbardziej pasuje mi zaszyfrować 3 ważne dokumenty dot. Zachariaszewicza, wciągnięte do XII księgi akt kapituły łow.: jego instalacja na sufragana i prałata dziekana w dn. 31 VIII 1809 (s. 85—87, 92—93); bulla prowiz. na biskupa, wystawiona przez pap. Piusa VII w Rzymie 27 III 1809 (s. 87—91); świadectwo o konsekracji na biskupa w dn. 2 VII 1809 w kościele Sakramentek w Warszawie, wystaw. tamże 3 VII tr. przez konsekratora — sufr. miednickiego Antoniego Andrzeja Malinowskiego (s. 91—92).

i listu jwjx. sufragana dzisiejszego łowickiego, w tym celu do kamery pisanego, sub lit. a.b.c. Po czym plan ten był znowu powtórnie z woli Dworu Berlińskiego⁸ na ręce jw. sufragana dzisiejszego łowickiego nam przysłany z tym dokładem, abyśmy się względem tego, już poprawionego planu akceptacyi deklarowali i tę deklaracyją podpisami stwierdzili, czego kopija łączy się tu sub d. Plan takowy z wypisaną na nim akceptacyją naszą Kamera Warszawska odesłała do Berlina, skąd na koniec tenże sam powrócił do nas prosto reskryptem ministerialnym w imieniu króla opatrzony. Tego reskryptu i całego planu redukcji rzeczonej JO Waszej Książęcej Mości kopije tu submitujemy sub e. et f. To czyniąc oświadczamy się, iż plan takowy za ukończone dzieło uważać nie mogliśmy nigdy, bo mu sankcyi najistotniejszej od głowy duchowieństwa diecezjalnego i konsensu p. kapituły metropolitalnej nie dostawało.

Prześwietna kapituła metropolitalna stante vacatione ultima sedis żądała od nas komunikowania sobie planu tego, i w tym dogodziliśmy woli p. kapituły, jako to z przyłączonej tu tej korespondencyi sub g. et h. okazuje się⁹. Skorośmy tylko o nominacyi JO Waszej Książęcej Mości Dobrodzieja na arcybiskupstwo pożądaną odebrali wiadomość, i gdy delegatów naszych kapitulnych w osobach jww. proboszcza Siegla¹⁰ i Jastrzębowskiego¹¹ kanonika, dziś oficyjała [123] generalnego łowickiego, dla złożenia hołdu winnego JO Waszej Książęcej Mości uszanowania dla Niego wysyłałiśmy¹², tymże delegatом naszym i ten interes planu redukcji poleciliłiśmy, dając im kopiją legalizowaną¹³ onegoż z życzeniem, aby o tego planu sankcjonowanie JO Waszej Książęcej Mości Dobrodzieja imieniem naszym suplikowali. Ponawiamy o to teraz najpokorniej nasze prośby, oddając plan tenże pod Jego najłaskawszą decyzją. Zostajemy przytem z najgłębszym uszanowaniem Celsissimi Principis, Illustrissimi, Excellentissimi et Reverendissimi Domini — humillimi et obsequentissimi servi: Capitulum Ecclesiae Collegiatae Loviciensis. Felix Wodziński¹⁴ archidiaconus Loviciensis, praeses capituli manu propria. Lovicii, die 21 decembris 1809.

Annexa huius responsi reperuntur in libro actorum capitularium 11mo sub lit. a. pag. 423, sub lit. b. pag. 424, sub lit. e. pag. 484, sub lit. f. pag. 474, sub lit. g. et h. pag. 485.

Annexa sub lit. c. et d. ponuntur infra. c) Ad Cameram Regiam Varsaviensem in negotio subsecuturæ reductionis ad minorem numerum personarum Capituli Insignis Ecclesiae Collegiatae Loviciensis [na s. 123—125] Lovicii, die 13 aprilis 1802. Gregorius Zachariaszewicz. d) Traducta copia litterarum Camerae Varsaviensis ad Consistorium Loviciense [na s. 125].

⁸ Rząd pruski w Berlinie. Por. przyp. 12 w dok. 9.

⁹ Zob. dok. 9, punkt II, 1, a-b.

¹⁰ Prepozyt łow. Jan Siegel — por. przyp. 17 w dok. 9.

¹¹ Paweł Jastrzębowski (1738—1813), wtedy archidiacon pomorski (w kapitule wrocławskiej), kanonik i oficyał gen. łowicki; od r. 1809 także prałat kanclerz gnieźnieński (Korytkowski: *Prałaci i kanonicy*, t. 2, s. 190; *Wieteska: Katalog prałatów i kanoników*, s. 119).

¹² Kapituła łowicka wybrała wspomnianą delegację na zebraniu w dn. 24 maja 1807 r. (AKŁ: *Akta kapituły*, vol. XII, s. 34: *Delegatio ad Celsissimum Archiepiscopum Gnesnensem Nominatum*).

¹³ Kopii tej nie odszukaliśmy w Gnieźnie.

¹⁴ Prałat Feliks Wodziński, przewodniczący kapituły tyg., na której przygotowywano odpowiedź do abpa Raczyńskiego. Informację o nim zob. w przyp. 9, dok. 9.

2. (Ponowna) delegacja kapituły u arcybiskupa

Łowicz, 10 grudnia 1810

a. Kapituła świętej kolegiaty łowickiej w czasie posiedzenia gen. Niepok. Poczęcia NMP po raz drugi wybiera deputację do abpa Raczyńskiego, złożoną z kanoników Pawła Jastrzębowskiego i Ludwika Logi, w celu uzyskania od niego zatwierdzenia omawianego statutu redukcyjnego.

Zapiska. AKŁ: Akta kapituły, vol. XII, s. 144. Tytuł: Deputatio ad Celsissimum Principem cum plano reductionis.

Ad celsissimum principem, excellentissimum, illustrissimum ac reverendissimum dominum Ignatium Raczyński archiepiscopum Gnesnensem etc., ratione obtinenda approbationis et sanctionis plani reductionis personarum capituli nostri, illustrissimus dominus Paulus Jastrzębowski cancellarius metropolitanus Gnesnensis, archidiaconus Pomeraniae, canonicus Loviciensis et perillustris reverendissimus Ludovicus Loga¹⁵ archidiaconus Uniejoviensis, canonicus metropolitanus Gnesnensis et Loviciensis deputantur.

Łowicz, 5 czerwca 1811

b. Wymienieni wyżej delegaci kapituły łowickiej powiadają zgromadzonych na posiedzeniu gen. Zesłania Ducha Św. prałatów i kanoników, iż abp Raczyński oświadczył im, że wiadomy statut zatwierdzi dopiero po zapowiedzianej wizytacji gen. kolegiaty w Łowiczu oraz jej duchowieństwa.

Zapis. AKŁ: Akta kapituły, vol. XII, s. 169. Tytuł: Relatio Perillustrium Reverendissimorum Deputatorum ad Celsissimum Principem ratione plani reductionis.

Perillustris, reverendissimi domini Paulus Jastrzębowski cancelarius metropolitanus Gnesnensis, canonicus Loviciensis et Ludovicus Loga metropolitanus et Loviciensis canonicus, ad celsissimum principem archiepiscopum Gnesnensem in ordine ad obtinendum plani reductionis personarum capitularium approbationem vigore decreti capituli generalis immediate praecedentis deputati, retulerunt celsissimum principem archiepiscopum Gnesnensem dictum planum absoluta huius ecclesiae visitatione generali¹⁶ approbari velle.

3. Druga wymiana listów

Łowicz, 7 czerwca 1811

a. Kapituła świętej kolegiaty łowickiej na tym samym zebraniu gen. (Zesłania Ducha Św.), na którym dowiedziała się od swoich ostatnich delegatów, że abp Raczyński postanowił zatwierdzić jej statut redukcyjny dopiero po przeprowadzeniu wizytacji generalnej kolegiaty, po raz czwarty nie tylko pokoronie, ale nawet z dużym uniżeniem się, prosi wspomnianego ordynariusza o załatwienie

¹⁵ Ludwik Loga h. Topacz, wtenczas m.in. kanonik gnieźnieński, archidiakon uniejowski, kan. łowicki, zm. w r. 1825 (Korytkowski: Prałaci i kanonicy, t. 2, s. 477—478; Wieteska: Katalog prałatów i kanoników, s. 128).

¹⁶ Wizytację tę w imieniu arcybiskupa przeprowadził w dn. 7—13 lipca 1811 r. sufragan i oficjal gen. gnieźnieński Ignacy Nepomucen Bardziński. Jej oryginał przechowuje się w Arch. Diec. we Włocławku pod sygn. AAG, Wiz. 141. Tytuł wzięty z książki brzmi: Acta visitationis generalis Insignis Collegiatae Loviciensis, tam Capituli, quam et totius minoris Cleri anno Domini 1811, mense iulio peractae.

tej sprawy jeszcze przed wizytacją. W nin. prośbie powtarza dotychczasowe swoje zabiegi w tym względzie wobec niego (dwie delegacje i pismo), dowodzi pożytku uregulowania kłopotu właśnie przed wizytacją, dodaje do zakresu redukcyjnego kwestię parafii Bąków, uposażeniową z aktu erekcyjnego kapituły prałata kustosza, którego prebenda kapitulna podlega obecnie redukcji.

Or. nie znany.

Kop. AKŁ: Akta kapituły, vol. XII, s. 169—170. Tytuł: [169] Capitulum praesens litteras Celsissimum Principem petituras, quatenus hocce planum ante visitationem, ut et visitationis actus ad tenorem ipsius confici queat, approbare dignaretur, dirigendas decernit per [170] praesentes. Sequitur epistola.

Celsissime Princeps, Illustrissime, Excellentissime ac Reverendissime Domine! Plan do przyszłego statutu redukcji osób gremii capituli nostri przez śp. księcia arcybiskupa Krasickiego, poprzednika JO Waszej Księżęcej Mości Dobrodzieja kapitule naszej podany i od niej przyjęty, gdy przez śmierć tegoż księcia nie został w skutku samym ogłoszony i wydany, kapituła nasza nie traciła nadziei, że to dzieło redukcji przyszyły arcypasterz dopełnić przychylnie będzie raczył. Jakoż po siedmioletnim osieroceniu stolicy arcybiskupiej, skoro Bóg JO Waszą Księżęcą Mość Dobrodzieja za pasterza nadał nam, zaraz tak przez naszych delegatów¹⁷, jako też i odezwę kapitulną, listownie zanoszoną¹⁸, o to wydanie statutu redukcji JO Waszej Księżęcej Mości Dobrodzieja najbardziej upraszaliśmy.

Podobało się Waszej Księżęcej Mości Dobrodziejowi naszym w miesiącu grudniu roku przeszłego powtórnie delegowanym¹⁹ dać odpowiedź²⁰, iż plan tej redukcji w statut swój zamienić masz wolę po odbytej wizycie generalnej, na którą do kolegiaty naszej jw. biskupa Bardzińskiego, sufragana i oficjała swego generalnego gnieźnieńskiego wezwałeś. Tej wizyty generalnej czas jest już bliski i na dzień pierwszy lipca rb. przypada²¹.

Okoliczności czasów od początku rządu niegdy pruskiego, toż po jego ustaniu kłęski publiczne przy odradzaniu się rządu krajowego przywiodły wszystkie duchowne zgromadzenia, a z nimi i nasze grono do przykrych kolei niedostatku. Mimo tego jednak wydatki pomnożyły się na kościół nasz, na ozdobę i usługę jego, które sama kapituła nasza podejmie przy uszczupleniu wielkim dochodu przez zabór dóbr i liczne a wielkie podatki. Przez samo więc zmniejszenie osób grona naszego obiecujemy sobie, choć nadal i dla następców po nas, lepszej sposobności dostarczenia subsystencji dla osób grona i na wydatki kościoła naszego.

Nadto jeszcze między trzema prebendami kapituły naszej, w planie redukcji podanym, do zniesienia jest i fundusz kustody kolegiaty naszej, która ma inkorporowany sobie kościół farny w Bąkowie²² w Księstwie Łowickim, z oddzielną w nim częścią prowentów pro commendario perpetuo. Do tego komendariatu służy prawo kollacji wedle pierwotnej erekcji kustoszowi, a według redukcji przeniesione być ma do kapituły. Ten kościół od ostatniego swego komendarza w r. 1808 wakuje dotąd, a do nowego prezentowania komendarza kapituła przystąpić nie ma mocy, gdy statut redukcji nie jest dotąd ogłoszony.

¹⁷ Po 24 maja 1807 r. — por. dok. 10, p. I,1,b.

¹⁸ W dn. 21 grudnia 1809 r. — zob. dok. 10, p. I,1,b.

¹⁹ W dn. 10 grudnia 1810 r. — por. dok. 10, p. I,2,a.

²⁰ Pomiędzy 10 grudnia 1810 a 5 czerwca 1811 r. — zob. dok. 10, p. I,2,a-b.

²¹ Por. przyp. 16.

²² Wcielony w dokumencie erekcyjnym kapituły z r. 1433. Parafia Bąków znajdowała się wtedy w dek. bedleńskim albo rawskim archid. łeczyckiego.

Te są szczególniejsze pobudki do ponowienia prośb naszych najpokorniejszych, aby JO Wasza Książęca Mość statut ten z dobroci Swej nadać nam raczył; a to, gdyby można, przed następującą wizytą generalną, jako to samemu nawet jw. wizytatorowi generalnemu do ułożenia stosownego do jej osnowy dekretu reformationis potrzebny być mogący. Za co my i późni, daj Boże, następcy nasi JO Waszej Książęcej Mości Dobrodzieja łaskawość uwielbiać i za Niego do Boga wstawiać się obowiązani będą. Zostajemy z najgłębszym uszanowaniem Celsissimi Principis, Illustrissimi, Excellentissimi ac Reverendissimi Domini humillimi et obsequentissimi servi — Capitulum Ecclesiae Insignis Collegiatae [Loviciensis]. Ioannes Siegel canonicus metropolitanus Gnesnensis, praepositus Loviciensis, praeses capituli [generalis] mp. Die 7 iunii 1811 Lovicii.

Ciążeń, 14 czerwca 1811

b. Ignacy Raczyński arcybiskup gnieźnieński — w odpowiedzi na ostatni list kapituły łowickiej — *obstaje przy swoim zdaniu, mianowicie że lepiej się stanie, jeżeli jego dekret statutowy w przedmiocie redukcji prebend nastąpi po wizytacji kolegiaty i jej duchowieństwa. Przedstawianej mu prośby nie zatwierdził dotąd nie z własnej opieszałości, ale dlatego, iż w tej ważnej sprawie musi jeszcze zapytać o zdanie kanonistów. W końcu podsuwa sposób zainstalowania w Bąkowie nowego komendarza.*

Or. nie znany.

Kop. AKL: Akta kapituły, vol. XII, s. 224. **Tytuł:** Responsum Celsissimi Archiepiscopi ad litteras Capituli...

Per illustres, Reverendissimi, Fratres Observandissimi! Gdy moje przeszłe odpowiedzi końcem redukcji liczby osób P. Kapituły WWM Panów gruntowały się na tym, abym wprzód z wizyty mógł poznać stan kolegiaty, niżejlibym do redukcji przystąpił, i gdy wyrażone principium z porządku, a nawet z potrzeby wynikające, nieoddzielne jest od zdania kanonistów: quod, licet reductio numeri canonicorum fieri possit ab episcopo quandocumque, nihilominus enuntiatur in formula, quod facta fuerit in visitatione ad hoc, ut actus firmior evadat; quia in visitatione episcopus, tamquam melius de statu ecclesiae suae informatus, praesumitur, quod non nisi canonum sanctione servata procedat. Przeto tym mniej teraz sprzeczną pierwszym dać mogę odpowiedź, im bliżej, bo już tylko za parę tygodni, podług wyznania Przes. Kapituły, spodziewana jest wizyta.— Że zaś komendariat kościoła w Bąkowie od roku 1808 wakuje, może się poradzić temu per ius devolutivum pro hac vice sine praeiudicio patronorum. Jestem fraterną aestimatione Perillustrium, Reverendissimarum Dominationum Vestrarum addictissimus ex corde frater. Ignatius Raczyński archiepiscopus. *Ciążeń, 14 iunii 1811 anni.*

II. Statut redukcyjny

1. Pismo przewodnie

Ciążeń, 15 czerwca 1812

Ignacy Raczyński arcybiskup gnieźnieński, przesyłając świetnej kapitule łowickiej oryginały wielce pożądanego przez nią dokumentu redukcyjnego, jeszcze raz uzasadnia opóźnienie jego wystawienia oraz życzy, aby statut ten spełnił pokładane w nim oczekiwania.

Or. na pierwszej stronie dokumentu, który opiszę we właściwym miejscu — w punkcie 2. **Tytuł:** Do P. Kapituły Kolegiaty w Łowiczu.

Perillustres Reverendissimi et Perillustres Admodum Reverendi Praelati et Canonici! Spodziewam się ukontentować WWMM Panów przesłaniem redukcji osób P. Kapituły Łowickiej, tak wielce od Nich pożądanej, jak w przyłączonym oryginale. Byłoby się to dawniej wykonało, lecz oczekiwałem na ukończenie wizyty, aby redukcja z wizyty następowała, nie zaś uprzedzała ją. Życzę, aby to dzieło, jak jego jest cel, pomogło do polepszenia stanu P. Kapituły, dla której jestem zawsze z przychylnością. Perillustrium, Reverendissimarum Dominationum Vestrarum addictissimus ex corde frater I. Raczyński archiepiscopus Gnesnensis.

2. Redukcja

Ciążeń, 15 czerwca 1812

Ignacy Raczyński arcybiskup gnieźnieński, przebiegając w krótkości historię kolegiaty i kapituły w Łowiczu, jej skład pierwotny oraz późniejszy rozwój prebend — na prośby korporacji łowickiej, która w czasie porozbiorowym utraciła 2/3 swojego majątku — znosi proponowane przez nią 3 prebendy, słabo uposażone i wakujące, mianowicie pralaturę kustosza tudzież kanonie funduszu Karsznice i Mastki. Dotychczasowe ich dochody wciela do wspólnej masy (kasy) instytucji. Ponieważ owa drobna redukcja niewiele zasili majątek kapituły, pozostałych 12 pralatów i kanoników arcybiskup ujmuje z kolei w 2 grupy. Pierwsza klasa, tzw. *participantes*, składająca się z 8 osób, będzie korzystała m.in. z najważniejszych uprawnień w kapitule — z głosu czynnego na zebraniach i podziałów pieniężnych pochodzących ze wspólnej kasy. Grupa druga to *expectantes* w liczbie 4, którzy otrzymają te przywileje, skoro wejdą do pierwszej klasy. Z tych dwóch źródeł: dochodów beneficjów zniesionych i zatrzymania części wpływów dla kanoników oczekujących miało nastąpić wzmocnienie majątku wspólnego. Ażeby zaś na redukcji nie ucierpiała wystawność nabożeństw w kolegiacie, gdyż tylko pod tym warunkiem Raczyński mógł zmniejszyć ilość członków w kapitule, obiecuje, on na ich miejsce mianować 3 kanoników honorowych, którym nie przysługiwały korzyści materialne. Arcybiskup zachowuje uprawnienia kapituły metropolitalnej odnośnie sufraganii, a zatem także dziekani Łowickiej. Obowiązki kustosza przejmie wicekustosz (starszy wikariusz). Jednocześnie zostaje uregulowana sprawa parafii Bąków, inkorporowanej w r. 1433 pralatomu kustoszowi. Dla 12 pralatów i kanoników wypada tyleż kurii (domów). Pomimo uszczuplenia dóbr instytucji, kapituła jest nadal zobowiązana utrzymywać fundusz kanonika fikcyjnego na prace w kolegiacie, a instalowani pralaci i kanonicy muszą uiszczać opłaty na tzw. *kapalia*, dzięki którym pomnaża się wystrój zakrystii. Raczyński poleca kapitule dokonać publikacji tego dokumentu (co nastąpiło na posiedzeniu w dn. 25 VI 1812) i umieścić go wśród dotychczasowych statutów.

Or. AAW: *Dok. pap., książk. w opr. kart. o sygn. 922/L.1.59, wym. 34,3×20,9 cm, str. 16, z których nie zapis. 2, 13—16. Tytuł or. na s. 12: Reductio Capituli Insignis Collegiatae Loviciensis [a. 1812]. Tytuł obszerny z pol. XIX w. na naklejce okładki: Reductio personarum gremii Capituli Loviciensis a celsissimo principe de Małoszyn et Raczyno Raczyński archiepiscopo Gnesnensi, primate RP. et MDL., legato apostolico die 15 iunii 1812 aD. facta. Tytuł podobny na wypustce: Reductio personarum gremii capitularis Loviciensis a celsissimo principe Raczyński archiepo Gnesnensi die 15 iunii 1812 aD. facta.*

Kop. AKŁ: *Akta kapituły, vol. XII, s. 206—212. Tytuł: Statuti reductionis personarum Capituli Loviciensis promulgatio.*

[3] Ignatius comes Nałęcz de Małoszyn et Raczyno Raczyński, Dei et Apostolicae Sedis gratia princeps archiepiscopus Gnesnensis, legatus natus, administrator dioecesis Varsaviensis, ordinum Aquilae Albae, Rubrae ac Sancti Ioannis Hierosolymitani eques. Ad perpetuam rei memoriam. Universis et singulis, quorum interest, intererit aut quomodolibet interesse poterit, significamus. Cum nihil in rebus sub caelo fluxis sit stabile, sed omnia tempus habent et suis spatiis transeunt universa, nulla igitur humanarum institutionum tam firma esse potest, ut in uno eodemque statu perpetuo permaneat et non potius pro diversarum rerum temporumque varietatibus diversimode quoque immutetur. Non est igitur, cur miremur omnes humanas institutiones quo antiquiores, eo frequentioribus sive per accessum, sive per decessum vicissitudinibus obnoxias fuisse, prout id de Insigni quoque Beatae Mariae Virginis Ecclesia Collegiata Lovicensi dioecesis nostrae Gnesnensis verificari constat.

Haec etenim ²³ anno Domini 1100 a ducibus Masoviae primitus in simplicem parochialem erecta, anno posthac 1433 per Adalbertum [4] Jastrzębiec archiepiscopum Gnesnensem in insignem ²⁴ collegiatam transformata, tredecim protunc personis capitularibus provisa et decorata extitit, nempe tribus sequentibus praelatis: 1mo praeposito, 2do decano, 3to custode, atque decem canonicis, quorum denominationes a respectivis fundis super decimis tum civitatis Łowicz, tum villarum archiepiscopa-

²³ Osoby, miejscowości i rzeczy występujące w części historycznej nin. przekazu objaśniłem dokładnie przy publikacji dokumentu erekcyjnego kapituły łowickiej z r. 1433 — por. Zbiór dokumentów ośrodka Łowicz, nr 5 („Arch. Bibl. Muz.”, t. 35: 1977, s. 293—308). Dalszy rozwój prebend w kapitule aż do r. 1781 został przedstawiony we wprowadzeniu do tego zeszytu, we wstępie do I rozdziału statutów łowickich oraz w pierwszych siedmiu jego dokumentach zarówno w tekście, jak i w przypisach. Dlatego w nin. dyplomie ograniczam się do podania objaśnień nowych względnie do przypomnienia najkonieczniejszych dawnych. Na tym miejscu trzeba też dodać, iż sprawą redukcji prałatury i kanonii w omawianej kapitule zajmował się ks. W. Kwiatkowski (Kapituła w Łowiczu, s. 139—163), który popodkreślał wiele miejsc w oryginalne dok.

²⁴ Tytułu insignis nie miały kolegiata i kapituła w Łowiczu od swej erekcji, ale gdzieś od końca XVI w.

lium tractus Loviciensis, unicuique canonico designatis, derivatae sunt sequentes: 1^{mus} canonicus fundi Łowicz, 2^{dus} fundi Karśnice, 3^{tus} fundi Duplice, 4^{tus} Mastki, 5^{tus} Sierzniki, 6^{tus} Wierznowice, 7^{mus} et 8us fundi Złaków Kościelny, 9^{nus} et 10^{mus} fundi Złaków Borowy ²⁵.

In hac nihilominus primitiva erectione successu temporis variae intercesserunt mutationes, nam 1mo canonicatum tertium fundi Duplice supressit per totum Ioannes de Łasco archiepiscopus Gnesnensis anno Domini 1522. 2do in locum huiusce sic suppressi canonicatus erexit idem quartam praelaturam, nempe archidiaconatum, anno eodem quo supra. 3^{tio} decimam de Wierznowice, sexto canonico pro fundo assignatam, pro decima in Łaguszew commutavit Iacobus Uchański archiepiscopus Gnesnensis anno Domini 1567. 4to canonicatum fundi Tarnoviani, assignata eidem villa Wola Tarnowska, erexit Ioannes Tarnowski archiepiscopus Gnesnensis anno Domini 1605. 5to canonicatum S^{cti} Ioannis instituit ac cum praebenda eiusdem nominis hospitalari univit Theodorus Potocki archiepiscopus Gnesnensis anno Domini 1736 ²⁶. 6to secundam huiusce ecclesiae dignitatem, nempe decanatum, in secundum pro archidioecesi Gnesnensi suffraganeatum Loviciensem evexit ²⁷, eidemque, ut pro congrua sustentatione praelati ad dignitatem episcopalem promoti competentiarius sufficeret, ultra praeposituram Makoviensem, fundum decani prout ex antiquo constituentem, alteram quoque in oppido Skierniewice praeposituram assignavit et in perpetuum univit Antonius Ostrowski archiepiscopus Gnesnensis anno Domini 1781mo.

[5] Atque hic est ultimus status gremii capitularis ecclesiae nostrae Insignis Collegiatae Loviciensis ex quattuor praelatis, videlicet: praeposito, decano qui simul est suffraganeus, custode, archidiacono, et undecim canonicis, in summa ex personis quindecim constans; in quo cum hodie dum perseverasset, nunc tandem in membris suis imminui opus habet. Cum enim, prout ex actis visitationis praefatae Collegiatae Ecclesiae Loviciensis, anno elapso 1811mo auctoritate nostra ordinaria expeditae, formatis ac nobis relatis cognovimus, parte ab una, proventibus tam privatis fundorum praelaturis et canonicatibus pro dote assignatorum, quam communibus totius capituli tantum decesserit, ut nunc vix unam tertiam nuper habitorem efficiant; parte vero ab altera nulla spes affulgeat eorundem per directum augendorum ad tantum, quantum con-

²⁵ *Niniejszy wykaz kanonii odbiega znacznie od erekcyjnego tak co do brzmienia ich nazw, jak też kolejności układu.*

²⁶ *Zob. dokumenty 1—5.*

²⁷ *Zdanie to wypacza myśl przewodnią dokumentów 6—8. Arcybiskup Ostrowski nie przekształcał w r. 1781 pralatury dziekańskiej w sufraganat łowicki, lecz odwrotnie ustanowionemu sufraganowi inkorporował beneficjum dziekańskie. Podobnie przeciw sufraganii gnieźnieńskiej nie stanowiła w kapitule metropolitalnej oddzielny urząd, a tylko sufragan bywał tamtejszym pralatem albo kanonikiem.*

grue et pro dignitate status honeste tot personarum capitularium, quot hactenus fuerant, sustentationi sufficere possit. In tali igitur rerum situ hunc tandem indirectum modum, ut scilicet imminuto personarum gremialium numero, proventus communes tamquam in pauciores abhinc exdividendi, quemlibet praelatum et canonicum sufficientius provisum reddant, omnino adhibendum et necessitas exigit, et ratio suadet, et ipsaemet leges ecclesiasticae, respective vero S. Concilium Tridentinum, sess. 24 de Reform., cap. 15 expresse indicant. His igitur beneficiis ecclesiasticae legis, et iustis hac in re desideriis V. Capituli nostri Loviciensis nobis expositis permoti, completa iam reductione personarum in Capitulo nostro Metropolitano Archicathedrali Gnesnensi²⁸, ad eandem in Capitulo quoque Insignis Ecclesiae nostrae Collegiatae Loviciensis perficiendam accedimus, atque de illa sequentia statuimus ac firmiter observanda praescribimus:

I. Quandoquidem Sacrum Concilium Tridentinum episcopis capitula sua ad pauciozem personarum numerum quandocumque reducturis non aliter perficiant, nisi tot relictis personis, quot Divino cultui celebrando [6] ac dignitati ecclesiae commode valeant respondere. Hanc itaque regulam secuti, cum sciamus Ecclesiam Collegiatam ac insimul Parochialem Loviciensem non iam solo nomine, sed re ipsa Insignem esse, eapropter, quatenus per intentam reductionem nec cultui Divino debite celebrando, nec dignitati ecclesiae, nec publicis in spiritualibus negotiis, obsequiis quidquam decedat, tres tantum et non plures praebendas, unam nempe praelaturam et duos canonicatus tenore praesentium per totum suppressendas, numerumque quindecim ad numerum duodecim personarum capituli gremialium reducendum duximus, prout suppressimus et reducimus.

II. Cum vero prae ceteris has praebendas exstingui conveniat, quae minimis fundorum suorum redditibus sunt provisae, hoc itaque intuitu pro suppressis in perpetuum declaramus binos canonicatus: 1mo fundi Karénice, 2do fundi Mastki, tamquam tenuissimos proventus habentes, actu vacantes, ex praelaturis autem custodiam, tamquam tenuiter provisam, beneficium curatum in Bąków cum cura animarum directiva, executiva penes vicarium perpetuum manente, pro fundo assignatum habentem ac pariter vacantem. Imminutis enim nunc proventibus dicti beneficii, per tributa ad aerarium publicum importari debita atque detruncata, a restantibus proventibus congrua pro vicario perpetuo convenienter providendo, exigua sane portio dignitatieque praelaturali minime respondens pro custode remaneret. Itaque status modernus Capituli Insignis Collegiatae Loviciensis est eritque talis: praelaturae — 1) prae-

²⁸ *Nastąpiło to w r. 1810. Por. Korytkowski: Pralaci i kanonicy, t. 1, s. 131—137.*

positura, 2) suffraganeatus²⁹ noster secundus Gnesnensis, 3) archidiaconatus; canonicatus cum suis praebendis sequentes: 1) fundi Łowicz, 2) fundi Sierzniki, 3) fundi Wierznowice seu Łaguszew, 4) fundi Tarnoviani, 5) fundorum medietatis Złaków Borowy, 6) alterius medietatis Złaków Borowy, 7) fundi S. Ioannis, 8) fundorum medietatis Złaków Kościelny, 9) alterius medietatis Złaków Kościelny nuncupatorum. Salvo iure reverendissimi capituli nostri metropolitani Gnesnensis decreto S. Sedis Apostolicae die 12ma iunii [7] anno 1786 quoad suffraganeum Lovicienssem per celsissimos archiepiscopos Gnesnenses pro tempore existentes eidem Sedi Apostolicae nominandum de gremio capituli ipsius metropolitanae ecclesiae Gnesnensis assumendum expresse praecustodito.

III. Quemadmodum autem ab immemorabili iam tempore continuato usu apud hocce capitulum invaluit, ut obligationes singulas custodis vicecustos ex inferiori clero selectus sub diligenti, eaque continua ipsiusmet capituli eiusdemque procuratoris inspectione adimpleret, sic multo magis abhinc iisdem debite et convenienter adimplendis vicecustos incumbere, capitulum vero eiusdemque capituli procurator pro tempore futurus invigilare tenebuntur.

IV. Et quia tam parca, nempe tantum trium praebendarum suppressio ad sortem gremii capitularis meliorem reddendam nondum satis afferret subsidii, ideo gremium hocce ad duodenarium personarum numerum reductum duas in classes divisum haberi volumus: quarum prima sub nomine participantium binas gremii tertias, scilicet personas octo, altera vero sub nomine exspectantium personas quattuor contineat.

V. Postquam itaque ex novem in statu quo, relictis canonicatibus, per cessum vel decessum alicuius moderni possessoris, aut alio quovis legitimo modo, aliquis plene vacaverit, ac ad eundem novus quispiam promotus extiterit, is neointrans post obtentam canonicam institutionem atque legalem installationem, non iam primae participantium, sed secundae exspectantium classi aggregabitur.

VI. Idem etiam observari debere statuimus circa promotionem cuiuspiam ad aliquam ex tribus praelaturis casu, quo ad illam non iam gremialis de classe participantium, sed extraneus quispiam provisos et promotus extiterit.

VII. Nam, si quispiam de classe participantium ex sua praebenda ad vacantem sive praelaturam, sive pinguiori fundo exdotatum canonicatum translatus extiterit, praehabito iam iure sive senii, sive participationis fructuum, huiusce translationis causa nullatenus privari debet.

[8] VIII. Etsi modernus actualium possessorum praebendarum nu-

²⁹ Zob. *przyp.* 27.

merus excedit numerum octo personarum ad constituendam classem participantium determinatum, attamen iisdem possessoribus actualibus numerum huiusmodi excedentibus nullum quoad participationem aequalem proventuum et vocis activae praeiudicium per praesentem ordinationem generari debere declaramus.

IX. Quandoquidem constat iure concessam esse praelatis et canonicis, exigentibus id iustis et rationabilibus causis, servatisque de iure servandis, coadiutorum assumptionem; quodsi igitur abhinc eodem iure quempiam uti contigerit, sic assumptum coadiutorem, post sui coadiuticessum vel decessum, non iam participantium, sed expectantium classi, idque ultimo quoad praerogativam senii loco, asscribi debere statuimus.

X. Quam primum vero de octo personis ex classe participantium una cesserit vel decesserit, mox pro complendo numero semel pro semper designato asscribetur huic classi ille, qui inter exspectantes primus erit in ordine senii a die suae installationis computandi, et ad participationem omnium emolumentorum aequaliter cum reliquis participantibus admittetur. Quodsi tamen contigerit aliquam ex praebendis canonicalibus vacare (quod praesertim vacante aliqua praelatura accidere facile potest) nondum nominato, instituto atque installato eiusdem possessore, protunc proventus omnes eiusdem praebendae ad massam capituli pertinere, atque reponi debebunt in medietate, et altera medietas eorum aerario ecclesiae pro fabrica illius cedit.

XI. Noviter autem in locum cedentis, decedentis vel ad aliam praebendam translati instituendus et installandus, si fuerit extraneus et non de gremio personarum capitularium assumptus, etiamsi aliquam ex tribus praelaturis obtinuerit, novissimum tamen in ordine senii intuitu participationis distributionum et aliorum iurium inter exspectantes obtinebit locum. Quoad praerogativam nihilominus praecedentiae, in sessionibus et processionibus tam inter exspectantes, quam inter participantibus eum obtinebit locum et gradum, quem suae praelaturae ex antiquo annexum esse constat.

[9] XII. Distinctio vero inter duas praecensitas gremii capitularis classes haec erit principalis, quod ex proventibus communis capitularis massae illi tantum ius participandi habebunt, qui fuerint de classe participantium; iam vero exspectantium classe comprehensi, sive affuerint ad ecclesiam eidemque inservierint, sive afuerint ab eadem, nihil quidquam quotidianarum distributionum, nec aliarum quarumcumque obventionum titulo pro se ipsis deservire poterunt, exceptis dumtaxat anniversariis, quibus interessentes exspectantes aequaliter cum participantibus lucrari debent.

XIII. Quodsi tamen ad officium sive procuratoris iurium, sive notarii actorum capituli, sive aliud quodpiam obeundum de exspectantium

classe aliquem elegerit et adhibuerit capitulum, sic electus et adhibitus pensione huic officio annexa utetur.

XIV. Exceptis itaque iuribus tum participandi ex proventibus massae communis, tum vocis activae, cuius exercitium usque ad transitum in classem participantium in suspenso haberi volumus, ius stalli in choro et capitulo, ius optionis curiarum, ius vocis passivae et consultivae, omniaque alia iura et privilegia tam de lege communi, quam de specialibus statutis et antiquis consuetudinibus capitularibus unicuique praetorum et canonicorum huius ecclesiae servientia, utrique classi et sine ulla distinctione erunt communia. Atque ideo non minus expectantium, quam participantium quivis et fundum, quem ex collatione, et curiam, quam ex optione obtinuerit, possidendi et in suos honestos sibi bene visos usus convertendi facultatem habebit.

XV. Consuetudinem illam ad normam capituli metropolitani in huius quoque Ecclesiae Collegiatae Capitulum ab immemorabili introductam, adhibendi scilicet canonici caeci, qui ecclesiam repraesentet atque pro continuo praesenti reputatus, pro eiusdem quotidianis necessitatibus aequalem cum aliis in persona ecclesiae deservientibus, distributionum quotidianarum portionem lucretur, tamquam iustam, piam et rationabilem confirmamus et in perpetuum observari debere statuimus.

[10] XVI. Quatenus vero aliunde quoque ex re provisum sit permultis eiusdem ecclesiae necessitatibus, capitulumque pro eisdem sustinendis minus abhinc ex proventibus massae suae communis expendendo, distributiones suas augere possit, translato itaque in capitulum iure hactenus per custodem exercito praesentandi commendarii sive vicarii perpetui ecclesiae parochialis Bąkoviensis super quantitate pensionis, qualemnam (detractis oneribus tributorum, relictaque convenienti congrua pro sui honesta sustentatione, sartisque tectis ecclesiae et aedificiorum conservandis) portionem ex hocce nuper custodiali fundo abhinc ad aerarium Ecclesiae Collegiatae Loviciensis pro necessitatibus eiusdem inferre possit, et suis cum successoribus perpetuo ad eandem importandam se obligare velit.

XVII. Quod spectat redditus ex fundis duorum canonicatum per totum suppressorum, ex decimis nempe manipularibus villarum Karśnice et Mastki, illos proventibus massae communis fine augendarum distributionum quotidianarum in perpetuum adiungimus.

XVIII. Quod item attinet iura circa quamvis installationem sub nomine cappalium ad aerarium ecclesiae pro paramaentis ecclesiasticis solvi debita, ne proventus eiusdem aerarii imminuantur, illa in sua consuetata quantitate longo usu firmata relinquimus quidem, sed ea abhinc duas in partes aequales exdivisa haberi volumus, quarum unam in clas-

sem expectantium intrantes, alteram ad classem participantium transeuntes solvere sint asstricti.

XIX. Si tamen quispiam, qui semel iam iura cappalium in toto exsolverat, vel ex canonicatu ad praelaturam promotus, vel ex uno fundo canonicali ad alium translatus extiterit, is circa hanc suam promotionem vel translationem ad medietatem tantum eorundem iurium aerario ecclesiastico inferendam obligabitur.

XX. Duas curias a iure optionis hactenus exemptas, sed suis respectivis fundis inamovibiliter annexas, unam scilicet Tarnoviani, [11] alteram hospitalaris S. Ioannis fundi, tamquam adeo desolatas, ut neque commode, neque secure inhabitari abhinc possint, una cum areis, in quibus sunt locatae, dividendi opportunam facultatem capitulo tenore praesentis statuti concedimus et impertimur, ea tamen lege, ut summa pecuniae de pretio venditarum curiarum acquirenda in perpetuum censum secure locetur, utque annuus census ab eadem percipiendus ad massam capitularem reponatur; siquidem capitulum ad optionem aliarum curiarum seu domuum ad se spectantium eosdem canonicos aequali cum aliis iure admittit.

XXI. Quia vero praelati et canonici utriusque classis, tam scilicet participantium, quam expectantium duodecim tantum personarum gremium confecturi sint, iam autem curiae canonicales, exceptis duabus immediate recensitis, restabunt adhuc numero tredecim, ideo curiam ex primaeva institutione per praelatos custodes huius collegiatae constanter possessam, atque ne semel quidem optioni obnoxiam, pro commodis et utilitatibus ipsiusmet ecclesiae ampliandis, sive per locationem in eadem personarum ecclesiae continuo deservientium, sive alio quopiam modo, arbitrio ipsiusmet capituli determinando reservatam atque ideo a iure optandi exceptam esse volumus.

XXII. His, modo quo supra, ordinatis, numerus duodecim curiarum numero duodecim personarum capitularium ex aequo respondebit. Illius igitur praelati et canonici, admissis etiam tam Tarnoviani, quam hospitalaris fundi canonicis, iure senii mediante optione, ad normam decreti reformationis pm. antecessoris nostri Antonii Ostrowski³⁰ de anno 1782 singuli singulas obtinebunt; hoc tamen praecustodito, ut ad normam capituli nostri metropolitani Gnesnensis praepositus, tamquam primus praelatus (dummodo non de expectantium, sed participantium classe fuerit) sit quoque primus optans, quantumvis in ordine senii multis posterior esset.

XXIII. Ne vero et per hanc exiguam quamvis personarum capitula-

³⁰ Prymas Antoni Kazimierz Ostrowski — por. przyp. 1 w dok. 6.

rium a numero quindecim ad numerum duodecim reductionem sive sollemnitati Divini cultus, sive dignitati ecclesiae vel minimum quidquam detrahatur, ideo praeter canonicum titularem ius stalli in hac ecclesia collegiata [12] ab antiquo possidentem, qui est ecclesiae S. Leonardi praebendarius, tres insuper presbyteros de collegiis inferioris cleri, quos exemplari pietate, laudabili morum integritate, necnon et bene merendi studio, et bene agendi consuetudine ceteris eminere cognoverimus, ex clero eiusdem ecclesiae honorariorum canonicorum titulo decorabimus.

XXIII. Quam ordinatinem, ut praemissum, conditam publicari et statutis capitularibus Insignis Ecclesiae Collegiatae nostrae Loviciensis annumerari volumus. In quorum fidem praesentes manu propria subscripsimus et sigillo nostro maiori communiri iussimus. Datum Ciążenii die 15ta mensis iunii anno Domini 1812mo. Ignatius archiepiscopus. Pieczęć opłatkowa Raczyńskiego³¹.

3. Podziękowanie za statut

Lowicz, 25 czerwca 1812

Kapituła świętej kolegiaty łowickiej wyraża abpowi I. Raczyńskiemu serdeczne podziękowanie za wydanie dla niej statutu redukcyjnego oraz przywilejów z nim związanych i z niego płynących. Powtarza więc na początku swego pisma wszystkie elementy przywileju, pragnąc jeszcze raz się upewnić, że to wszystko prawda. Przy tej okazji kapituła obiecuje dopilnować funduszu w Bąkowie, należącego dotąd do kustodii, melduje o załatwieniu sprawy kurii kanonickich funduszu Tarnowskiego i św. Jana oraz prosi arcybiskupa o zatwierdzenie przegrupowania miejsc prałatów w stallach.

Or. nie znany.

Projekt. AKŁ: *Luźny akt 4-stronicowy. Tytuł:* Ad Celsissimum loci Ordinarium z podziękowaniem za statut redukcji.

Uw. Z tego powodu, że omawianego pisma nie wciągnięto do akt kapituły, wolno nawet przypuszczać, iż nie zostało wysłane do adresata.

[1] Przy liście od JO Waszej Książęcej Mości Dobrodzieja z dnia 15 tm. odebraliśmy załączony statut redukcji grona naszego kapitulnego, przez który kapituła nasza do liczby osób dwunastu tylko na przeszłość zakreślona jest, a w tej

³¹ Jedynie w tym rozdziale statutów, i to na jego końcu, uda mi się zamieścić informację o ważnych aktach dotycz. ostatniego sufragana łowickiego tego okresu dziejów archidiecezji gnieźnieńskiej, mianowicie Daniela Ostrowskiego h. Korab (1762—1831), dra ob. prawa. Wpisano je do akt kapituły łowickiej (AKŁ), vol. XII, s. 336—340. Instalacja na prałata dziekana w dn. 4 VII 1816 (s. 336); bulla prowiz. wydana przez pap. Piusa VII (Rzym, 18 XII 1815), ustanawiająca go biskupem tyt. Betsaidy i sufraganem łow. (s. 337—339); zaświadczenie wystawione przez biskupa wigierskiego Jana Klemensa Golaszewskiego (Warszawa, 10 X 1816) o konsekracji Ostrowskiego przez wspomnianego w warszawskim kościele Wizytek w dn. 30 VI 1816 (s. 340). O D. Ostrowskim zob. Korytkowski: *Prałaci i kanonicy*, t. 3, s. 176—177; *Wieteska: Katalog prałatów i kanoników*, s. 140.

liczbie dwie klasy: octo participantium et quattuor exspectantium ustanowione; z których pierwsza tylko, to jest classis participantium, mieć będzie prawo do pobierania codziennych z masy kapitulnej^a dystrybucji, classis exspectantium praerogativae et emolumenta co do stallów, użytkowania z funduszków każdej osobie właściwych, uczestnictwa z anniuersarzów, z opcji kuriów determinowane, toż przejście de classe exspectantium ad classem participantium urządzone. Dwa fundusze decimarum Karśnice et Mastki całkowite, z innych zaś wszystkich funduszków w czasach ich zawakowania jedna połowa dochodu, oraz suma z[e] sprzedaży dwóch kuriów kanonicznych zdezolowanych wynika do masy kapitulnej pro augendis distributionibus quotidianis inter participantes mocą tego statutu należeć mają. Z drugiej strony na powiększenie aerarii ecclesiae nostrae połowa druga omnium fundorum pro tempore vacantium, dochód z funduszu niegdy kustoszowskiego z części na beneficjum bąkowskim wynikły, także kuria trzynasta po kustoszu przez tenże statut są oddane. A przeto zaradziłeś JO Wasza Książęca Mość Dobrodziej tak o powiększeniu dochodu na liczne i znakomite nader potrzeby tej świątyni Pańskiej, jako też i [2]. sługom tejże świątyni na dalsze czasy obmyśliłeś powiększenie niejakię subsystencyi, ile to wedle okoliczności czasów od powagi Jego pasterskiej na prawie kościelnym wspartej zależało. Za tę kościół i kapitułę jego wyświadczoną łaskę składamy u nóg pasterskich JO Waszej Książęcej Mości Dobrodzieja najgłębsze dzięki, a pamięć wdzięczną otrzymanego dobrodziejstwa następcom naszym wystawimy.

Statutu rzezonego punktem szesnastym nakazujesz JO Wasza Książęca Mość Dobrodziej, abyśmy kontrakt z komendarzem wieczystym kościoła farnego w Bąkowie o część tamże będącą jako fundusz dawniej kustosza kolegiaty naszej zrobiwszy, tenże pod aprobatę JOW Książęcej Mości Dobrodzieja podali. Donosimy najprzód, iż po śmierci ks. Nowickiego³² ostatniego kustosza w r. 1800, in augusto zapadłej, śp. książe arcybiskup Krasicki, poprzednik JOW Książęcej Mości, wyznaczył był administratorem tego wakującego funduszu ks. kanonika prokuratora kapituły naszej. I ten z komendarzem wieczystym wówczas kościoła w Bąkowie, za porozumieniem się z kapitułą naszą, uczynił był kontrakt, od władzy archidiecezjalnej sede protunc vacante potwierdzony, którego tu kopiję JOW Książęcej Mości przyłączamy³³. Oznaczona w tym kontrakcie z plebanii bąkowskiej 800 zł opłata roczna od św. Jana 1801 r. do tegoż święta 1808 r. ad perceptum [3] fabricae ecclesiae et sacristiae wniesiona była. Dalej zaś procent ten pro anno 1808/9 całkiem zaginął dla klęsk publicznych i śmierci komendarza wieczystego. A następnych lat procent ten do połowy zmniejszony, dotąd nawet jeszcze zalega. Że także kościół parafialny bąkowski nie ma jeszcze do dziś dnia stałego rządcy, lecz tylko commendarium temporaneum, przeto gdy już komendarz wieczysty przez instytucyję kościółowi temu nadany będzie, kapituła nasza nowy kontrakt z nim o fundusz pokustosza [uczyni], jaki wedle okoliczności najstosowniejszy wypadnie uczynić, i tenże pod decyzją JOW Książęcej Mości Dobrodzieja poddać nie omieszka.

Punkt dwudziesty rzezonego statutu redukcji mówi o dwóch kuriów fundorum canonicalium: Tarnoviani et S. Ioannis zdezolowanych sprzedaży i sumy stąd wynikłej na dobrach czystych zapisaniu, a prowizji z nich wpływie ad massam capituli pro augmento distributionum. Względem tego mamy obowiązek do-

^a kapitulnych przekaz.

³² *Aleksander Nowicki prałat kustosz łowicki, kanonik sandomierski i warszawski, zm. 30 VIII 1800 (Wieteska: Katalog prałatów i kanoników, s. 119).*

³³ *Zob. AKL: Akta kapituły, vol. XI, s. 463.*